

Publiceringsår 2017

Språkintröduktion i gymnasieskolan

Kvalitetsgranskning 2017

Diarienummer: 400-2015:6585

Foto: Scandinavian Bildbyrå

Innehållsförteckning

Förord	4
Sammanfattning.....	5
Inledning	8
Kvalitetsgranskningens resultat	9
Exempelskolor	9
Homogen utbildning för elever med heterogen bakgrund.....	13
Bristande tilltro till elevernas förmåga – ”De måste förstå hur svårt det är”	20
Brister identifierade redan innan 2015.....	21
Avslutande diskussion	27
Bakgrund, syfte och frågeställningar	32
Metod och genomförande	35
Referenser.....	36
Bilagor.....	41

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag att granska kvaliteten i sådan utbildning och pedagogisk verksamhet som står under myndighetens tillsyn. Granskningen innebär en detaljerad och systematisk undersökning av verksamhetens kvalitet inom ett avgränsat område, i förhållande till nationella mål och riktlinjer. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Huvudsyftet med kvalitetsgranskningen är att bidra till utveckling. Granskningen gör tydligt vad som behöver förbättras för att i högre grad nå målen för verksamheten inom det aktuella området. Syftet är även att beskriva väl fungerande inslag.

Skolinspektionens iakttagelser, analyser och bedömningar redovisas dels i form av enskilda beslut till de granskade skolorna och skolhuvudmännen, dels i denna övergripande och sammanfattande rapport. Genom beskrivningar av viktiga kvalitetsaspekter inom granskningsområdet, avser rapporten att ge ett utvecklingsstöd även för skolor som inte har granskats.

Rapporten redovisar resultatet av Skolinspektionens kvalitetsgranskning med inriktning mot språkinledning i gymnasieskolan. Iakttagelserna och slutsatserna gäller de 42 skolhuvudmän och 42 skolor som har granskats och avser därmed inte att ge en nationell bild av förhållandena. Vilka skolor som granskats framgår i bilaga.

Projektledare för kvalitetsgranskningen har varit Thomas Nilsson som tillsammans med Ann Edvinsson författat rapporten.

Helén Ängmo
Generaldirektör

Björn Persson
Tf. avdelningschef

Sammanfattning

Svenska skolor har på senare år, och i synnerhet under år 2015, tagit emot ett stort antal elever från andra länder. En betydande andel av dessa ungdomar studerar vid språkin introduktion. Introduktionsprogrammet vänder sig till nyanlända ungdomar med inga eller nyligen påbörjade färdigheter i svenska språket, som inte uppnått behörighet till nationella program i gymnasieskolan. Språkin introduktion syftar till att erbjuda en utbildning med tyngdpunkt i det svenska språket så att nyanlända elever har möjlighet att gå vidare i gymnasieskolan eller till annan utbildning.¹ Idag är språkin introduktion det fjärde största programmet i gymnasieskolan med 35 900 elever läsåret 2016/17.²

Skolinspektionens granskning av utbildningen vid språkin introduktion visar att många av huvudmännen inte tillgodoser elevernas utbildningsbehov och att eleverna inte får det stöd och den vägledning de behöver. Elever på språkin introduktion är en mycket heterogen elevgrupp med kraftigt varierande förkunskaper och utbildningsbehov. Trots detta erbjuds det vid många skolor en homogent utformad utbildning som inte anpassas till den enskilda eleven i tillräcklig utsträckning med avseende på studietakt, omfattning och innehåll. Ett fåtal huvudmän har en god styrning och uppföljning av utbildningen och vid ett fåtal skolor har man lyckats tillgodose elevernas verkliga utbildningsbehov.

Vad har Skolinspektionen granskat

Skolinspektionen har granskat utbildningen vid språkin introduktion. Granskningen omfattar 42 skolor varav 41 med kommunal huvudman och en skola med enskild huvudman. Granskningen har genomförts genom intervjuer med representanter för huvudman (såväl förvaltning som politiker), skolpersonal och elever samt dokumentstudier.

Huvudfrågor

Syftet har varit att granska om elevernas utbildningsbehov på språkin introduktion tillgodoses, och om eleverna på detta gymnasieprogram får stöd och vägledning under sin utbildning och inför fortsatta studier eller yrkesliv. För att uppfylla detta syfte har följande frågeställningar besvarats:

1. Utformas utbildningen så att den är flexibel och anpassas efter elevernas skiftande förkunskaper och utbildningsbehov, med avseende på studietakt, omfattning och innehåll?
2. Får eleverna studie- och yrkesvägledning som en integrerad del av deras utbildning, så att de stöds och vägleds inför deras framtida utbildnings- och yrkesval?
3. Bedriver elevhälsan ett hälsofrämjande, förebyggande och åtgärdande elevhälsoarbete i nära samarbete med skolans övriga personal?

Viktigaste resultaten

Många kommuner har visat ett stort engagemang för att ta emot ett stort antal nyanlända elever på kort tid. Det gäller inte minst i gymnasieskolan där en stor andel av dessa elever finns. Många insatser har gjorts men utmaningar kvarstår. Vid granskningen av språkin introduktion identifierade Skolinspektionen minst ett utvecklingsområde på 37 av 42 gymnasieskolor. Vid 30 av de granskade skolorna identifierades tre utvecklingsområden, vilket är så många områden Skolinspektionen maximalt anger i besluten.

En homogent utformad utbildning som kan ta lång tid

Granskningen visar att utbildningens utformning i allt för många fall styrs av lärar- och lokaltillgång istället för utifrån elevernas enskilda behov. Det ökade elevantalet under 2015 i kombination med en

¹ 17 kap. 3 och 12 §§ skollagen (2010:800)

² Skolverket (2017)

generell lärarbrist har inneburit en utmaning för många kommuner att tillsätta tjänster men även att få tag på undervisningslokaler. Samtidigt visar granskningen att få av skolorna har samverkan med andra skolor, vilket skulle kunna vara ett led i att tillgängliggöra fler lärarresurser.

Kartläggningen av varje elevs tidigare skolbakgrund, kunskaper och erfarenheter brister i flera fall i både genomförande, dokumentation och vid överlämning. Den heterogena gruppen elever erbjuds ofta kollektiva lösningar, undantaget några skolor, till exempel ges eleverna samma schema och får studera ett fåtal grundskoleämnen vid sidan av svenska som andraspråk.

Granskningen visar att det finns enstaka skolor som erbjuder ett brett utbud av grundskoleämnen och använder ett språkutvecklande arbetssätt inom ramen för aktuella ämnen. Det finns också enstaka skolor som möter elevers behov att snabbt komma vidare i utbildning genom bland annat sommar-skola.

I stort sett samtliga skolor i granskningen uppger att eleverna läser heltid, men vad heltid innebär varierar mellan de besökta verksamheterna, från 13 till 25 timmar undervisning per vecka. I sammanhanget kan nämnas att det finns elever vid ett antal skolor som uttrycker att de skulle vilja ha fler undervisningstimmar och studera fler ämnen.

En elev utan eller med marginell skolbakgrund behöver sannolikt studera på språkinträdning ett par år, innan denne uppnår behörighet för vidare studier. Utbildningen på språkinträdning ska ta olika lång tid beroende på elevens tidigare kunskaper. Granskningen visar dock att utbildningens längd också påverkas av vilken skola eleven går på.

Elever på språkinträdning som uppnår för hög ålder (20 år) för att påbörja ett nationellt gymnasieprogram har rätt att fortsätta sina studier vid Komvux eller allmän kurs vid folkhögskola, under förutsättning att de har uppehållstillstånd.

Låga förväntningar från lärare och studie- och yrkesvägledare

Skolinspektionen har under granskningens gång sett många exempel på hur skolpersonal visar omsorg och tanke om eleverna. Samtidigt visar granskningen att det råder låga förväntningar och bristande tilltro till elevernas förmåga på många skolor. Elever ger i sin tur uttryck för att de är understimulerade och vill studera fler ämnen, ha fler lektioner och en undervisning som utmanar dem mer.

En förklaring till de låga förväntningarna kan vara att skolpersonal tenderar att fokusera på vad eleven saknar i kunskaper, snarare än på de kunskaper eleverna redan besitter. Bristande kartläggning av tidigare kunskaper och otillräcklig studiehandledning på modersmålet och modersmålsundervisning bidrar än mer till detta fokus om vad eleverna saknar.

De låga förväntningarna på elevernas förmåga leder till att en del elever får studera på för låg nivå vilket i sin tur gör att det tar längre tid innan de kan söka vidare till annan utbildning. De låga förväntningarna visar sig även genom att elever i vissa fall vägleds till att sänka sin ambitionsnivå vad gäller studie- och yrkesliv.

Det finns även positiva exempel i granskningen. Ett sådant är när studie- och yrkesvägledning kommer in i tidigt skede, som en integrerad del av elevens utbildning under samverkan mellan studie- och yrkesvägledare och övrig skolpersonal. Eleven kan då också erbjudas språkutvecklande insatser som till exempel praktik och möjligheter att *skugga* lämpligt nationellt gymnasieprogram, utifrån elevens mål med utbildningen.

Ökningen av antalet elever på språkinträdning har gjort tidigare brister mer synliga

En del av bristerna som Skolinspektionen identifierat i den här granskningen förklarar skolor och huvudmän med att orsaken beror på en ökning av nyanlända elever under 2015. Det har varit en stor utmaning för skolor och huvudmän att hantera ökningen av elever, särskilt då att tillgodose behovet av

behöriga lärare och finna ytterligare undervisningslokaler. Samtidigt visar forskning, regelbunden tillsyn och granskningar i andra skolformer att vissa av bristerna som Skolinspektionen identifierat i den här granskningen inte är en ny företeelse. Bristerna har uppmärksammats tidigare, innan ökningen av elever under 2015. Till skillnad från tidigare har bristerna blivit än mer synliga och drabbar idag betydligt fler elever i en redan utsatt elevgrupp.

Bland bristerna som identifierats tidigare är att elevernas rätt till studiehandledning på modersmålet och modersmålsundervisning inte kan tillgodoses vid många av skolor. Efterfrågan på studiehandledare och modersmålslärare har ökat i och med ökningen av antalet elever, vilket gjort det svårare för huvudmän att rekrytera personal. Dock visar granskningen att endast 1 av 42 skolor planerar för att använda sig av fjärrundervisningen för att i större utsträckning kunna tillgodose elevernas behov av modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmålet. Trots vikten av god tillgång till studiehandledning på modersmålet för att lära sig andraspråket (i det här fallet svenska), är det många elever som erbjuds det i begränsad utsträckning eller inte alls. För den enskilda eleven kan det innebära att denne inte kommer vidare snabbast möjligt i utbildningssystemet.

Liksom studiehandledare och modersmålslärare är det i delar av landet svårt att rekrytera vissa kompetenser inom elevhälsan. Behovet av elevhälsa har också ökat i samband med det ökade elevantalet. Samtidigt är elevhälsoarbetet ytterligare ett område som även tidigare, visat på brister i att det framförallt består av hälsofrämjande insatser, så som hälsobesök. Det hälsofrämjande, förebyggande och åtgärdande arbetet sker dock i för begränsad utsträckning i relation till elevernas behov och inte alltid i samarbete med skolans övriga personal.

Många av eleverna på språkinträdning är ensamkommande ungdomar och en stor andel har erfarenheter som påverkar deras psykiska hälsa. Det finns tydliga samband mellan skolprestation och ungdomars psykiska hälsa. Elevhälsan behöver därför användas som en strategisk resurs.³ Eleverna vid språkinträdning är en elevgrupp som har stora behov av elevhälsa. Vid skolor där det finns en samverkan mellan elevhälsans kompetenser och övrig skolpersonal kan elevhälsan stödja eleverna i större utsträckning mot målen för utbildningen. Exempel på detta är när elevhälsans aggregerade kunskaper från hälsobesöken ger underlag för planering av hälsofrämjande, förebyggande och åtgärdande insatser för elevgruppen.

Trots att språkinträdning är det 4:e största gymnasieprogrammet visar granskningen att många av huvudmännen fortfarande brister i sin styrning och uppföljning av utbildningen på språkinträdning. Det får konsekvenser för utbildningens kvalitet vilket övrigt resultat av granskningen visar. Med tanke på att elever på språkinträdning sannolikt är en elevgrupp som har begränsade kunskaper om sina rättigheter och utbildningssystemet, parallellt med huvudmannens bristande styrning och uppföljning av utbildningen är det dessutom stor risk att elevernas rätt till utbildning inte tillgodoses. Huvudmän och skolor behöver utveckla kvaliteten på språkinträdning för att inte riskera långtgående konsekvenser i form av ökat utanförskap.

³ Gustafsson m.fl. (2010); Skolverket (2014a)

Inledning

Den humanitära katastrof som pågår i och utanför Europa har inneburit att elevantalet har ökat för de svenska skolorna, i synnerhet under år 2015. Exempelvis sökte cirka 70 000 barn asyl i Sverige under år 2015, varav cirka 35 000 var ensamkommande barn. Motsvarande antal för år 2016 är cirka 10 000 barn respektive 2 200 ensamkommande barn.⁴

En stor andel av de asylsökande är i gymnasieåldern och därmed aktuella att studera vid ett av de fem introduktionsprogrammen⁵ i gymnasieskolan - språkintröduktion. De olika introduktionsprogrammen vänder sig till de elever som inte uppnått behörighet till nationella program i gymnasieskolan, och syftar till förberedelser, eller intröduktion, till annan gymnasial utbildning eller till arbetsmarknaden.⁶ Intröduktionsprogrammen en del av gymnasieskolan, men ger inte avgångsbetyg vilket nationella gymnasieprogram gör. Språkintröduktion riktar sig till nyanlända ungdomar med inga eller nyligen påbörjade färdigheter i svenska språket.⁷

Andelen elever på språkintröduktion har ökat markant sedan den nya gymnasieskolan infördes år 2011. Detta gäller både i jämförelse med elever på övriga intröduktionsprogram och hela gymnasieskolans elevkull. Språkintröduktion är läsåret 2016/17 det största av de fem intröduktionsprogrammen och det fjärde största programmet i gymnasieskolan. Läsåret 2016/17 är 35 900 elever inskrivna på språkintröduktion i jämförelse med 18 700 elever föregående läsår.⁸

Den kunskap som finns i forskningslitteratur, utredningar och utvärderingar om elevers utbildningssituation på språkintröduktion indikerar att det finns risk för att utbildningen inte i tillräcklig grad tar sin utgångspunkt i elevernas skiftande utbildnings- och stödbehov. Det förefaller som om gymnasieskolornas rådande organisation och tendens att tillämpa kollektiva lösningar i undervisningen i hög grad styr till exempel vilka ämnen och hur länge eleven studerar på språkintröduktion.

Det kan exempelvis innebära att eleven inte får behörighet till nationella gymnasieprogram innan eleven fyller 20 år.⁹ Det kan också medföra att elevens utbildning på språkintröduktion pågår längre än nödvändigt. När eleven inte så snart som möjligt kommer vidare i sin utbildning kan det i sin tur innebära att elevens motivation och vilja att gå vidare till andra utbildningar i och utanför gymnasieskolan eller till yrkesliv försvagas.

Syftet med den här kvalitetsgranskningen är att granska om elevernas utbildningsbehov på språkintröduktion tillgodoses, och om eleverna får stöd och vägledning under sin utbildning och inför fortsatta studier och yrkesliv.

För att uppfylla detta syfte besvaras följande frågeställningar:

- 1) Utformas utbildningen så att den är flexibel och anpassas efter elevernas skiftande förkunskaper och utbildningsbehov, med avseende på studietakt, omfattning och innehåll?
- 2) Får eleverna studie- och yrkesvägledning som en integrerad del av deras utbildning, så att de stöds och vägleds inför deras framtida utbildnings- och yrkesval?
- 3) Bedriver elevhälsan ett hälsofrämjande, förebyggande och åtgärdande elevhälsoarbete i nära samarbete med skolans övriga personal?

⁴ Migrationsverkets officiella statistik

⁵ De övriga fyra intröduktionsprogrammen är preparandutbildning, programinriktat individuellt val, yrkesintröduktion och individuellt alternativ. Se 17 kap. 2 § skollagen (2010:800).

⁶ 17 kap. 3 och 9–12 §§ skollagen (2010:800); prop. 2009/10:165 s. 429

⁷ 17 kap. 3 och 12 §§ skollagen (2010:800).

⁸ Skolverkets officiella statistik

⁹ Enligt 15 kap. 5 § skollagen är gymnasieskolan öppen för ungdomar som avslutat sin grundskoleutbildning eller motsvarande utbildning och som påbörjar sin gymnasieutbildning till och med det första kalenderhalvåret det år de fyller 20 år.

Kvalitetsgranskningens resultat

I den här granskningen har vi undersökt utbildningens kvalitet vid 42 gymnasieskolors språkintröduktion. Det är endast de förutsättningar som råder på just dessa skolor i relation till dessa elever som myndigheten relaterar till i beskrivningarna. Resultaten kan därför inte göra anspråk på att ge en representativ bild av hur utbildningen vid språkintröduktion generellt bedrivs i svensk skola.

Vid granskningen av språkintröduktion identifierade Skolinspektionen minst ett utvecklingsområde på 37 av 42 gymnasieskolor. Skolinspektionen kan konstatera att majoriteten av huvudmännen i granskningen inte fullt ut tillgodoser elevernas utbildningsbehov på språkintröduktion. Inte heller får eleverna det stöd och den vägledning de behöver under sin utbildning och inför fortsatta studier. Innan vi går närmare in på granskningens resultat, låter vi två exempelskolor illustrera hur det kan se ut. Ingen av de granskade skolorna motsvarar fullt ut exempelskolorna. Dock är arbetsätt och förhållningssätt som beskrivs hämtade från skolor som ingått i granskningen. Tanken är att med hjälp av exempelskolorna, synliggöra både de utmaningar och det framgångsrika arbete som bedrivs på språkintröduktion, samt vilka effekter det kan få för den enskilda eleven.

I avsnitten som följer efter, redogör Skolinspektionen för vilka resultat granskningen visat för gymnasieskolornas utbildning vid språkintröduktion.

Exempelskolor

Skola med välfungerande arbetsätt

Eleven går på språkintröduktion på skolan med välfungerande arbetsätt. Eleven är snart 16 år gammal och drömmer om att bli sjuksköterska. Hen har gått i skolan i fem år i sitt tidigare hemland, och där också arbetat som skräddare. Liksom många andra elever flydde eleven utan sina vårdnadshavare och bor på ett boende för ensamkommande ungdomar.

Vid inskrivningen på språkintröduktion tar skolan bland annat reda på elevens personuppgifter, familjesituation och hur länge denne befunnit sig i Sverige. Informationen dokumenteras på skolans lärplattform så att all skolpersonal som kommer i kontakt med eleven kan komma åt den. Vid inskrivningen får eleven också information om hur det är att studera och vad som gäller rent allmänt på skolan. Efter inskrivningen träffar eleven skolsköterskan för ett hälsosamtal i samband med hälsobesöket. Det möjliggör att skolan tidigt kan upptäcka ohälsa hos eleverna och att de också får en samlad bild av hur elevgruppen mår och vilket förebyggande och hälsofrämjande arbete som kan behöva vidtas.

Därefter påbörjas kartläggningen av elevens kunskaper. Läraren i svenska som andraspråk kartlägger först elevens språkkunskaper, litteracitet och erfarenheter. Läraren i matematik kartlägger sen numeracitet. Sist kartläggs elevens erfarenheter och kunskaper i de ämnen hen studerat i sitt tidigare hemland. Bland annat kartlägger slöjdläraren vilka kunskaper och förmågor eleven redan har i ämnet slöjd, då hen tidigare arbetat som skräddare. Modersmålläraren deltar vid all kartläggning.

Det som framkommer vid kartläggningarna ligger till grund för planering av den fortsatta undervisningen och elevens studier. Skolan genomför också provningar för betyg för elever som har förutsättningar att klara det. Lärare: *Vi låter aldrig eleverna traggla sådant de redan kan.* Om eleven har betyg med sig försöker skolan översätta och bedöma betygen. Rektor: *Om vi vet att en elev gått i skola i ett antal år och redan läst vissa ämnen, då sätts de i betygskurserna med studiehandledare. De kan ju redan en hel del i ämnena och behöver framförallt ämnesspråket. Vad gäller gymnasiekurser är det helt öppet fält, eleverna får läsa det som de klarar av och som de är intresserade av. Det finns ingen begränsning där. Det är många som siktar mot naturvetenskapligt program.*

För asylsökande elever erbjuder skolan 24 timmar undervisning per vecka. De elever som har kommit längre i sin skolgång får ytterligare undervisningstimmar. Utöver det har skolan så kallad studieverkstad tre dagar i veckan fram till klockan 17, där eleverna med handledning av lärare kan arbeta vidare med arbetsuppgifter eller läxor.

Eleven får utöver ämnena svenska, matematik och engelska, själv välja vilka övriga ämnen hen vill studera. Eleven har valt att studera biologi, idrott och hälsa, modersmål och slöjd. *Eleven: Jag trivs bra med dessa ämnen. Jag tycker att skolan är jättebra och att alla lärare kämpar mycket för att jag ska få betyg. Vi pratar även om framtiden. Lärarna gör allt för att eleverna ska lära sig svenska. De kan till och med lära sig ord på mitt språk för att kunna lära mig svenska!*

På språkinträdning samverkar man med lärare och elever på andra program på gymnasieskolan och har vissa lektioner så som idrott och hälsa tillsammans. Rektor berättar att språkinträdning nu är en naturlig del av gymnasieskolan. Rektor: *Lärarna på nationella program har nu insett att detta kan vara deras framtida elever.*

Lärarna planerar sin undervisning i dialog med studie- och yrkesvägledaren så att lärarna kan anpassa undervisningen utifrån vilka kort- och långsiktiga mål varje elev har med sin utbildning. Studie- och yrkesvägledare: *Vi har pratat om vägar för att eleven ska nå målet att bli sjuksköterska. Eleven ska få skugga olika gymnasieutbildningar innan det är dags att söka program. Utöver individuell vägledning har studie- och yrkesvägledaren också schemalagd vägledning i grupp som eleverna kan gå på. Rektor: *Ovetskap om vilka vägar som finns skapar oro och ångest hos eleverna.**

Eleven talar om sin utbildning i relation till mål för vidare utbildning och yrkesval och vet vilka och hur många ämnen som behövs för att kunna söka till de olika gymnasieprogrammen. Helst vill eleven studera naturvetenskapligt eller samhällsvetenskapligt program, men kommer att söka vård- och omsorgsprogrammet om hen inte hinner nå behörighet att söka studieförberedande gymnasieprogram för att därefter studera vidare till sjuksköterska.

Kommunen har med hjälp av en praktikhandläggare kunnat erbjuda alla elever sommarjobb. Eleven fick sommarjobb på ett äldreboende. *Det har hjälpt mig att utveckla mitt språk, det gör att jag bland annat kan besöka doktorn utan tolk.*

Eleven har studiehandledning på modersmålet och skolan har läromedel på dennes modersmål i några ämnen, för tillfället i ämnena matematik, biologi och kemi.

En del av eleverna på språkinträdning har sömnsvårigheter. För att underlätta för dessa elever erbjuder man så kallad sömnskola. Man har också infört ett matematikpass på morgonen och ett på eftermiddagen, så att de elever som behöver sova på morgonen kan gå på matematikpasset som är under eftermiddagen. Lärare: *Om eleven har uppehållstillstånd eller inte påverkar eleverna väldigt mycket i deras mående. Eleverna själva måste må bra för att vi ska kunna tala om addition, subtraktion etc.*

Några elever har i perioder frånvaro. Lärare: *Vi ska göra allt för att få dem till skolan, det skingrar deras tankar. Här har vi elevcoacher som börjat arbeta pro- och reaktivt och åker ut på boendena.*

Lärarna, studie- och yrkesvägledaren och elevhälsoteamet träffas en gång per vecka. Då diskuterar de enskilda elever och samverkar kring dem. Elevhälsan är också ofta ute i arbetslaget och träffar lärarna där. Det händer också att kuratorn sitter med och observerar på lektioner för att stödja lärarna i vissa situationer. Kuratorn har förutom enskilda samtal också samtal i grupp med eleverna i klassrummet. Som en del i det förebyggande elevhälsoarbetet har man bland annat organiserat tjej- och killgrupper tillsammans med svenska elever på skolan. Lärarna upplever att elevhälsan är en mycket integrerad del i verksamheten och att samverkan med BUP och socialtjänst fungerar väl. Rektor: *Det grundläggande för allt lärande är att man känner sig trygg. Vi arbetar så att alla elever ska känna sig bekräftade varje dag. De här eleverna har inte någon familj att gå hem till, här måste det vara tryggt och trivsamt.*

Skolan har samverkansmöten med boendena för ensamkommande ungdomar tre gånger per termin. Då träffas boendesamordnare, socialtjänsten, integrationssamordnare, skolpersonal, boendepersonal och rektor. En lärare på skolan arbetar med att skapa kontakter med olika föreningar, för att underlätta för eleverna att få fler kontakter i samhället. Rektor på skolan samverkar med rektorer på skolor i ett par grannkommuner. De träffas två gånger per termin för att diskutera gemensamma frågeställningar och för att stötta varandra i de utmaningar som dyker upp på språkin introduktionsutbildningen.

Studie- och yrkesvägledaren har i uppdrag att följa upp samtliga elever som avslutat språkin introduktion. Av de elever som avslutade utbildningen vid språkin introduktion på skolan i våras (2016) har 75 procent påbörjat nationella gymnasieprogram och 25 procent folkhögskolestudier. 20 procent av gymnasieeleverna går på studieförberedande program och resterande på yrkesprogram. De flesta av dessa elever gick mellan ett och två år på språkin introduktion. Studie- och yrkesvägledare: *Skolan får inte låsa in eleverna, tanken är att de ska ta sig vidare så snabbt som möjligt till nästa steg.*

Satsningen på eleverna på språkin introduktion i kommunen har en politisk förankring där man tydligt bestämt sig för att lyckas med dessa elever. Den politiskt ansvariga nämnden i kommunen följer kontinuerligt upp utbildningen på språkin introduktion. De har också varit ute på besök i verksamheten och intervjuat elever för att bilda sig en uppfattning om utbildningen.

Rektor: Lärarna säger att det är fantastiskt roligt att jobba med dessa elever, att det är utmanande, att man måste vara superduktig och jag känner på samma sätt med att jobba med dessa lärare. Lärarna är otroligt engagerade och lösningsfokuserade, pratar med sådan värme om dessa elever. Människor är resurser, inte problem.

Skola med utvecklingsbehov

Eleven går på språkin introduktion på skolan med utvecklingsbehov. Den här eleven är 17 år gammal och drömmer om att bli byggnadsingenjör. Eleven har gått i skolan i åtta år i sitt tidigare hemland men de senaste två åren har hen varit på flykt. Eleven flydde utan sina vårdnadshavare och blev placerad på ett boende för ensamkommande ungdomar. Hen väntar på besked om uppehållstillstånd.

När eleven skrivs in i på språkin introduktion på skolan med utvecklingsbehov görs ingen kartläggning av dennes tidigare skolgång, kunskaper och erfarenheter.

Eleven blir placerad i en undervisningsgrupp där eleverna har väldigt olika skolbakgrund. Rektor har beslutat att placera de elever som kom i februari, i samma grupp eftersom de pratar samma språk och bor på samma boende.

Den första tiden läser eleven enbart ämnet svenska som andraspråk men vill studera fler ämnen, för att bli behörig att söka till gymnasiet. På skolan säger de att de har svårigheter att erbjuda eleven att studera fler ämnen eftersom det inte finns tillräckligt med lärare och klassrum.

Efter ytterligare en tid får eleven studera ämnena svenska, matematik, bild och inslag av samhällsorienterande ämnen (SO). Alla elever i undervisningsgruppen har samma schema. Matematiken är alldeles för enkel och eleven skulle vilja studera kurser i ämnet på gymnasienivå istället. När eleven frågar skolan säger de att det inte finns lärare som kan undervisa i sådana kurser och att eleven behöver ha begreppsförståelsen på svenska för att kunna studera matematik på gymnasienivå. Lärare: *Det finns elever i matematik som jag skulle kunna pröva och ge ett betyg. Frågan är då vad som händer med de eleverna, om de får läsa ett nytt ämne eller om det bara blir ett hål i deras schema.*

Det finns en individuell studieplan för eleven men den stämmer inte överens med vad hen faktiskt studerar. Lärare: *Vet inte riktigt vad den individuella studieplanen tjänar för syfte. Ingen aning om vem som upprättar den. Det har varit struligt med vem som ska ansvara för att uppdatera den, vi har olika datasystem.*

Eleven erbjuds varken modersmålsundervisning eller studiehandledning på modersmålet. Rektor försöker rekrytera personal som talar elevens modersmål men säger att det är svårt och att *fokus trots*

allt är att lära sig svenska. Lärare: Eleven har rätt till studiehandledning men det finns ju inte på skolan. Här fokuserar vi på svenska. Skolan har heller inga läromedel på andra språk än svenska.

Eleven: Som det ser ut nu så tycker jag inte att det går så fort. Jag vill läsa mer. Vi har bara lektioner till elva, men på torsdagar fortsätter vi fram till klockan 14. De (skolpersonal) säger att det är på grund av att det kommit så många nyanlända.

Eleven vet inte vad en studie- och yrkesvägledare är, skolan har inte informerat om den funktionen. När en kompis berättar att det finns en person som de kan prata med om vad de vill studera och arbeta med, bokar eleven en tid hos studie- och yrkesvägledaren för att få veta vad som krävs för att bli byggnadsingenjör. Studie- och yrkesvägledaren föreslår att eleven söker till byggprogrammet istället, som är ett yrkesprogram. Studie- och yrkesvägledare: *Det är ju inte riktigt samma sak att vara byggnadsingenjör i Sverige som i elevens hemland. Jag säger till hen att, du kan börja med att bli snickare och sen kan du studera vidare. Jag är rak. Man måste göra realistiska val åt eleverna och att det kan ta lång tid att uppfylla sitt mål. Men hur mycket de tar till sig vet jag inte. Jag skulle vilja ha flera samtal med eleverna om detta.*

Lärarna och studie- och yrkesvägledaren samverkar inte med varandra så att eleverna får studie- och yrkesvägledning som en integrerad del av deras utbildning. Lärarna och studie- och yrkesvägledaren har heller inget system för att dela information om eleverna med varandra och vet inte vad den andre gör. Studie- och yrkesvägledare: *Jag ett eget system där jag dokumenterar mina samtal med eleven. I dokument hos mig skriver jag vilka praktikplatser de har haft etc.*

Inte heller har eleven blivit erbjuden något hälsobesök. Rektor: *Skolsköterskan har sagt upp sig. Jag saknar en kurator också på språkintrö. Det har varit akuta situationer. Då har det varit mentor som har fått ta tag i problemen.*

Eleven: Jag har haft stress och bekymmer men har inte haft någon att prata med i elevhälsan. Det är jättejobbigt att inte veta vad som ska hända, jag har inte uppehållstillstånd och sedan är jag orolig för min familj. Kanske skulle jag kunna få prata med någon genom boendet. Elevhälsan uppger att de inte har något specifikt uppdrag kopplat till språkintrö. De har heller inte tillgång till några elevlister.

På skolans språkintröutbildning stannar eleverna i genomsnitt 3-4 år. Därefter har de flesta elever uppnått en för hög ålder (18 eller 20 år) för att ha rätt att påbörja ett nationellt gymnasieprogram.¹⁰ Om de fått uppehållstillstånd har de möjligheten att fortsätta studera på Komvux eller allmän kurs vid folkhögskola.¹¹ Varken på utbildningsförvaltningen eller på skolan vet man hur det går för eleverna när de slutat på språkintrö, det är ingen som gör några uppföljningar.

Eleven har nu fyllt 18 år och är därmed vuxen. Det innebär att hen inte längre har rätt till en god man och inte heller rätt att bo kvar i boendet för ensamkommande ungdomar. Eleven blir förflyttad till en

¹⁰ Enligt 15 kap. 5 § skollagen (2010:800) får ungdomar bosatta i landet påbörja sin gymnasieutbildning under tiden till och med det första kalenderhalvåret det år de fyller 20 år. För asylsökande och för dem som vistas i Sverige med tidsbegränsat uppehållstillstånd eller utan stöd av myndighetsbeslut eller författning gäller istället, enligt 29 kap. 3 § skollagen (2010:800), att de har rätt till utbildningen i gymnasieskola om de påbörjat utbildningen innan de fyllt 18 år. Enligt Prop. 2000/01:115 s. 19 får en kommun självfallet erbjuda ungdomar som fyllt 18 år gymnasieutbildning.

¹¹ Enligt 20 kap. 11 § skollagen (2010:800) har en vuxen rätt att delta i utbildning på grundläggande nivå från och med andra kalenderhalvåret det år då han eller hon fyller 20 år, om han eller hon är bosatt i landet, saknar sådana kunskaper som normalt uppnås i grundskolan och har förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen. 9§ Förordning (2015:218) om statsbidrag till folkbildningen anger att till en allmän kurs som ger en behörighet motsvarande den som kan fås genom skolväsendet får endast den som fyller 18 år senast under det kalenderår kursen börjar eller som är äldre antas. Folkbildningsrådet (2016) *Statsbidrag till folkhögskolor – kriterier och fördelningsprinciper 2016*, anger att deltagare ska ha uppehållstillstånd för att studera allmän kurs, för att utgöra underlag för statsbidrag. Se även Lagrådsremiss (2017) *Kompletteringar av den tillfälliga lagen för uppehållstillstånd rörande studier på gymnasienivå* s. 36.

annan kommun och får där inte fortsätta studera på språkintröduktion.¹² Eftersom eleven ännu inte har uppehållstillstånd och därmed räknas som för gammal för att påbörja ett nationellt gymnasieprogram har eleven heller inte rätt att studera vidare på Komvux eller allmän kurs på folkhögskola för att läsa in gymnasiebehörigheten.

Homogen utbildning för elever med heterogen bakgrund

Intröduktionsutbildningen språkintröduktion har elever med mycket heterogena bakgrunder. Skolbakgrunden bland nyanlända elever varierar kraftigt. Från att de inte alls har gått i skolan eller fått någon annan undervisning till att ha avslutat en gymnasieutbildning i sitt tidigare hemland. En del elever har även tidigare arbetslivserfarenhet. De kan vara asylsökande, anhörginvandrare eller barn till arbeidskraftsinvandrare.¹³ Trots den stora variationen i kunskap och utbildningsbakgrund visar granskningen att eleverna erbjuds en homogen utbildning, vad gäller exempelvis ämnesutbud och nivå, på språkintröduktion.

Granskningen visar att trots att kartläggningar görs för vissa elever, gör organisatoriska förutsättningar så som lärar- och lokalbrist att eleverna erbjuds en homogent utformad utbildning som i sin tur bidrar till att utbildning på språkintröduktion kan ta onödigt lång tid.

Kartläggning av elevens förkunskaper brister

Faktaruta: Kartläggning

Inför mottagandet av en elev till språkintröduktion ska huvudmannen i god tid göra en bedömning av elevens språkkunskaper. Huvudmannen har också ansvar för att elevens kunskapsutveckling fortlöpande bedöms i övriga ämnen, för att eleven så snart som möjligt ska komma vidare i sin utbildning.¹⁴ Innehållet i språkintröduktionen bör baseras på en individuell bedömning av elevens förkunskaper och på behovet av kompletteringar som är nödvändiga för snarast möjliga inträde i det ordinarie utbildningssystemet. Det är därför av väsentlig betydelse att nyligen anlända ungdomar snabbt får sina kunskaper kartlagda.¹⁵

Granskningen visar att det finns skillnader mellan huvudmännen i hur elevernas kunskaper och erfarenheter kartläggs. Långt ifrån alla skolor och huvudmän har utarbetade rutiner och kompetens för att genomföra både en inledande och fördjupad kartläggning som därefter ligger till grund för utformningen av den enskilda elevens utbildning på språkintröduktion. I vissa fall har ingen kartläggning alls gjorts. Utan information om varje elevs kunskaper och erfarenheter är det inte möjligt att anpassa utbildningen efter varje elevs behov och förutsättningar. Det i sin tur leder till en homogent utformad utbildning för elever med mycket heterogena behov.

Den inledande kartläggningen sker oftast på en central mottagningsenhet eller på skolan i samband med inskrivning på utbildningen för språkintröduktion. Hur den inledande kartläggningen av elevernas kunskaper genomförs skiljer sig åt mellan kommunerna och skolorna i granskningen. En del av huvudmännen i granskningen har tidigare inte erbjudit språkintröduktion som utbildning eftersom antalet nyanlända elever har varit färre. De har därför prövat sig fram och uppfunnit hjulet efterhand i och med det ökade elevantalet 2015. Andra huvudmän använder delar av Skolverkets kartläggningsmaterial för grundskolan.¹⁶ Det varierar hur omfattande den inledande kartläggningen är och hur informationen påverkar studietakt, antal ämnen samt stödinsatser. Inte sällan råder det organisatoriska

¹² Skolverket (2017a) Skolverkets bedömning är dock att elever ska få fortsätta utbildningen på språkintröduktion i den nya kommunen. Skolverkets information om denna bedömning ska ses som ett stöd för kommunen. Det är emellertid varje kommun som beslutar om detta.

¹³ Skolverket (2016a)

¹⁴ 6 kap. 7 § gymnasieförordningen (2010:2039)

¹⁵ Prop. 2009/10:165 s. 448

¹⁶ Sedan den 15 april 2016 är Skolverkets kartläggningsmaterial för bedömning av nyanlända elevers kunskaper steg 1 och 2 obligatorisk att använda i grundskolan, grundsärskolan, sameskolan och specialskolan. Kartläggningsmaterialet är inte obligatoriskt att använda vid språkintröduktion.

begränsningar som gör att utbildningen inte kan anpassas till den enskilda eleven på det sätt som kartläggningens resultat visar.

Vilka kompetenser som genomför den inledande kartläggningen skiljer sig också åt. Ofta är det en samordnare eller en studie- och yrkesvägledare tillsammans med en lärare i svenska som andraspråk som genomför kartläggningen. Tolk samt vårdnadshavare eller god man närvarar oftast vid den inledande kartläggningen. Kompetenser ur elevhälsan så som specialpedagog, kurator eller skolsköterska deltar endast vid någon enstaka av de granskade skolorna. På en av skolorna där skolsköterskan deltar i den inledande kartläggningen, framhåller man att det möjliggör att skolan tidigt kan upptäcka ohälsa hos eleverna och att de också får en samlad bild av hur elevgruppen mår och vilket förebyggande och hälsofrämjande arbete som kan behöva vidtas.

I vissa kommuner har man inte gjort någon inledande kartläggning. Specialpedagog: *Vi hinner inte göra kartläggningar på grund av brist på tid. Eleverna kommer ut i undervisningsgrupper direkt.*

Om elever har grundskolebetyg från skolgång i annat land översätter en del skolor betygen för att använda dem som en del i kartläggningen av elevens kunskaper. Om eleven har betyg från en gymnasieexamen skickar de flesta skolor betygen för validering hos Universitets- och högskolerådet. På ett par skolor har man dock uttryckt att det kan ta väldigt lång tid att få besked om validering av gymnasiebetyg.

Granskningen visar att prövning för betyg sker relativt sällan på språkintröktion. En prövning är en bedömning av en persons kunskaper i ett grundskoleämne eller i en gymnasiekurs. Bedömningen utgår från kunskapskraven och resulterar i ett betyg.¹⁷ Studie- och yrkesvägledare: *Valideringen av elevernas kunskap har vi inte börjat med än. När studieplanen upprättas kan jag hjälpa lärarna, om vi bara får till att vi gör en särskild prövning i de ämnen de har betyg i. Men detta har vi inte rutin på än. Men vår stora brist är att vi inte har kartlagt eleverna tillräckligt väl.*

På någon skola görs regelbundet prövningar i ämnet samhällskunskap, på en annan skola i ämnet matematik. På ytterligare en annan skola överväger man prövning av elevens kunskaper om de på grund av ålder snabbt behöver kunna söka till ett nationellt gymnasieprogram.

Överlämningen från grundskola till språkintröktion och från kartläggande funktion till undervisande lärare varierar i kvalitet. Lärarna har inte alltid kännedom om elevernas tidigare erfarenheter, utbildningsbakgrund och långsiktiga mål. Samma sak gäller när eleven avslutar språkintröktionen för att påbörja ett nationellt gymnasieprogram.

När eleven väl påbörjat sina studier sker på en del skolor fördjupade kartläggningar i de ämnen eleven undervisas i. Tanken med den fördjupade kartläggningen är att den ska ligga till grund för planering av den fortsatta undervisningen och elevens studier. På vissa skolor finns det kända och vedertagna rutiner för såväl inledande som fördjupad kartläggning av elevernas bakgrund och utbildningsbehov. På andra skolor görs fördjupade kartläggningar av elevens förkunskaper och utbildningsbehov i mycket begränsad utsträckning. När eleven inte ges möjlighet att fullt ut visa sina kunskaper språkligt och kunskapsmässigt saknas underlag för relevant planering av elevens fortsatta studier. Därmed saknas också underlag för att organisera utbildningen för den enskilde eleven, så att den stärker dennes möjligheter att så snabbt som möjligt gå vidare i utbildningssystemet eller yrkeslivet.

På vissa skolor eller mottagningsenheter testas elevens kunskaper enbart i svenska språket, i andra skolor testas elevernas kunskaper även i matematik och engelska. Vid testtillfällena är det inte alltid eleverna har tillgång till studiehandledning på modersmålet. Elev: *Alla tester som gjordes här var på svenska. Tolken hade jag inte när testen gjordes.* På en skola har man översatt tester i matematik till arabiska för att bättre få en uppfattning om vad eleverna kan sedan tidigare i ämnet. Tester av elevens kunskaper i övriga ämnen förekommer sällan. Elev: *Det var inga tester som gjordes när jag kom hit. Jag har läst kurser i Syrien men det har inte testats här hur mycket jag kan.*

¹⁷ 10 kap. 23§, 6 kap. 20-21 §§ skolförordningen; 15 kap. 28 §, 8 kap. 24-25 §§ gymnasieförordningen; 20 kap. 40 § skollagen

I en kommun har man tillsatt en kartläggningsresurs, en lärare i svenska som andraspråk med lång erfarenhet av att kartlägga nyanlända elever. Funktionen ska verka som ett stöd för lärarna på språkintröskning i deras kartläggningsarbete, utöver att lärarna använder Skolverkets kartläggningsmaterial.

En elev beskrevs vid inskrivningen som analfabet eftersom hen inte hade gått i skolan tidigare. Lärarna noterade dock i sin undervisning att eleven tillägnat sig kunskaper i engelska och matematik på andra sätt än genom skolgång i sitt tidigare hemland. Eleven får därför undervisning utifrån sina förkunskaper i de båda ämnena. När samma elev fick genomföra tester visade det sig att hen hade mycket goda kunskaper i huvudräkning.

En utbildning som styrs av lärar- och lokaltillgång istället för elevernas behov

Faktaruta: Utbildningen i språkintröskning ska utformas efter elevens behov

Utbildningen på språkintröskning ska utformas utifrån den enskilda elevens behov.¹⁸ Språkintröskning ska innehålla undervisning i grundskoleämnena svenska eller svenska som andraspråk. I övrigt ska språkintröskning innehålla de ämnen och kurser som eleven bedöms behöva för sin fortsatta utbildning.¹⁹

Granskningen visar att många skolor erbjuder en homogent utformad utbildning trots att eleverna har mycket heterogena bakgrunder, gällande kunskaper och erfarenheter. De erbjuder samma ämnesinnehåll trots elevernas olika utbildningsbakgrund och utbildningens utformning styrs av lärar- och lokaltillgång istället för att utformas efter de enskilda elevernas behov och förutsättningar.

På majoriteten av skolorna är eleverna nivågrupperade utifrån sina kunskaper i svenska. Vid en skola uttrycker matematikläraren en önskan om viss nivågruppering i matematik. Detta eftersom det i en lärarens undervisningsgrupper finns såväl elever som lär sig räkna till tio, som elever som kan beräkna derivata. De flesta eleverna i respektive undervisningsgrupp läser samma ämnen och har samma schema trots den stora variationen i tidigare kunskaper i olika ämnen. Eleverna får studera de ämnen och de kurser som erbjuds. Studie- och yrkesvägledare: *De facto är att alla elever läser samma ämnen. I undantagsfall kan eleven ta bort ämnen.*

Antal och vilka ämnen som erbjuds avgörs framförallt av lärar- och lokaltillgång, istället för utifrån elevernas faktiska behov. Det ökade elevantalet under 2015 i kombination med en generell lärarbrist har inneburit en utmaning för många kommuner att tillsätta tjänster men även att få tag på undervisningslokaler. Samtidigt visar granskningen att få av skolorna har samverkan med såväl huvudmannens övriga skolenheter i gymnasieskolan som andra skolor, vilket skulle kunna vara ett led i att tillgängliggöra fler lärarresurser.

Några skolor i granskningen kan erbjuda samtliga grundskoleämnena och kurser på gymnasienivå, men långt ifrån alla. Lärare: *I de tre ämnena fanns det lärare och det fanns lokaler, därför blir det så. Organisationen är mycket styrande för elevernas möjligheter att här välja utbildningar.* En elev vid en skola vill bli läkare. Brist på behöriga lärare gör att skolan inte kan erbjuda alla de grundskoleämnena som eleven behöver för att bli behörig till att söka naturvetenskapligt program. Lärare vid skolan berättar att de ska försöka övertala eleven att söka till vård- och omsorgsprogrammet istället.

I en kommun har de tillsatt en personal vars uppgift är att bevaka rekryteringen av lärare till språkintröskning. Exempelvis kartläggs vuxna nyanländas kompetenser, för att de eventuellt ska kunna arbeta som lärare eller studiehandledare. I samma kommun följer nämnden kontinuerligt upp hur kompetensförsörjningen av skolpersonal ser ut på språkintröskning.

Eleverna väljer sällan aktivt vilka ämnen de ska studera utan det bestäms av skolan och utgår ofta ifrån vilka ämnen lärarna har behörighet i och ett i förväg upprättat schema. Ett fåtal elever uttrycker att de kan påverka sina studier och vilka ämnen de läser, men de allra flesta uttrycker att läraren bestämmer.

¹⁸ 17 kap. 4 § skollagen (2010:800).

¹⁹ Prop. 2009/10:165 s. 448 och 6 kap. 8 § gymnasieförordningen (SFS 2010:2039)

Elev: De sa att jag skulle läsa matematik, svenska och idrott. När det gäller engelska fanns det inte plats just nu men jag skulle vilja läsa engelska. Det är skolan som bestämt vilka ämnen jag ska läsa.

På några skolor uttrycker skolpersonalen att eleverna flyttas upp i undervisningsgrupperna i takt med elevernas kunskapsutveckling i såväl svenska som i andra ämnen och att eleverna kan lägga till respektive ta bort ämnen från schemat. När en elev blir klar med ett ämne eller en kurs mitt i en termin får eleven studera vidare i nästa ämne så att eleverna så snabbt som möjligt kan komma vidare i sin utbildning. Även om ambitionen är att det ska fungera så på fler skolor visar granskningen att organisatoriska hinder, så som lärar- och lokaltillgång, begränsar elevers möjlighet att ta sig vidare i den takt de önskar. I flera fall blir eleverna grupperade i en lägre grupp för att det är för fullt i den grupp de egentligen ska tillhöra och att det inte finns lärare att tillgå för att bilda ytterligare undervisningsgrupper.

Elev: Det är brist på lärare och plats. Olika elever har olika kunskaper och ändå går vi i samma grupp. Om jag är jätteduktig borde de hjälpa mig så att jag kan komma fortare fram.

Ett fåtal lärare uttrycker att de upplever att de begränsar elevernas kunskapsutveckling då eleverna på grund av organisatoriska förutsättningar, får studera ämnen de redan studerat, på en lägre nivå än deras kunskapsnivå. Lärarna uttrycker att organisationen inte är flexibel, och att det är skolans lärare som hittar vägar för elevernas skull.

Det varierar mellan skolorna vilka möjligheter eleverna på språkintröduktion har att studera kurser på gymnasienivå. På vissa skolor studerar eleverna kurser på gymnasienivå i sin undervisningsgrupp på språkintröduktion medan de på enstaka andra skolor studerar kurser tillsammans med elever på nationella gymnasieprogram. Bland kurser som erbjuds på gymnasienivå är matematik vanligast förekommande. *Lärare: Som det ser ut nu är det väldigt få gymnasiekurser som erbjuds. Studie- och yrkesvägledaren föreslår oftast praktik istället, vet inte varför det är så. Det är matte som erbjuds på gymnasienivå.*

Att eleverna inte studerar kurser på gymnasienivå menar en del skolpersonal beror på motstånd från lärare på nationella gymnasieprogram. Vid en skola uttrycker lärarna att det lilla utbudet av gymnasiekurser beror på att samarbete med övriga program på gymnasieskolan inte fungerar och att kunskapen om nyanlända elever behöver öka bland lärare på nationella gymnasieprogram.

I något fall verkar man inte ens känna till att elever kan och får studera gymnasiekurser på språkintröduktion. *Rektor: Det har vi pratat om att titta på till nästa läsår, möjligheten att läsa kurser på gymnasienivå. Men där har vi kanske stupat i våra diskussioner, får man göra det eller får man inte göra det.*

Språkintröduktion kan ta lång tid för eleverna

Faktaruta: Regler gällande heltidsstudier och åldersgränser vid språkintröduktion och nationella program

Språkintröduktionen syftar till att eleven snarast möjligt ska kunna gå vidare i gymnasieskolan eller i annan utbildning.²⁰ Utbildningen ska bedrivas i en omfattning som motsvarar heltidsstudier.²¹ Det finns starka belägg för att det är effektivt att arbeta med ett ämnesinnehåll, parallellt på sitt modersmål och på det nya språket.²² Ungdomar får påbörja sin gymnasieutbildning under tiden till och med det första kalenderhalvåret det år de fyller 20 år.²³ För asylsökande och för dem som vistas i Sverige utan stöd av myndighetsbeslut eller författning gäller istället att de har rätt till utbildningen i gymnasieskola endast om de har påbörjat utbildningen innan de fyllt 18 år.²⁴ En kommun får självfallet erbjuda ungdomar som fyllt 18 år gymnasieutbildning.²⁵ Om asylsökande påbörjat sin gymnasieutbildning innan de fyllt 18 år har de rätt att gå kvar på utbildningen även efter 18 års ålder. Detta gäller såväl på ett introduktionsprogram som på ett nationellt gymnasieprogram.²⁶ Elever som uppnått för hög ålder för att söka till en gymnasieutbildning har möjlighet att fortsätta studierna vid kommunal vuxenutbildning eller folkhögskola.²⁷ Asylsökande har dock inte rätt till utbildning vid kommunal vuxenutbildning eller allmän kurs vid folkhögskola.²⁸

Eleverna blir för gamla för att fortsätta inom gymnasieskolan

En elev med eller utan marginell skolbakgrund behöver sannolikt studera på språkintröduktion ett par år, innan denne uppnår behörighet för vidare studier. Utbildningen på språkintröduktion ska utgå från den enskilde elevens kunskaper och tar därmed olika lång tid för olika elever.

Granskningen visar att det finns en utbredd stress bland eleverna att bli för gamla för att hinna påbörja ett nationellt gymnasieprogram. Särskilt utbrett är det bland de elever som ännu inte fått uppehållstillstånd. Detta eftersom tolkningen när det gäller rätten till utbildning för asylsökande innebär att dessa ungdomar har rätt till utbildning i gymnasieskola endast om de har påbörjat utbildningen på ett introduktionsprogram innan de fyllt 18 år.²⁹ Eleven har dock rätt att fullfölja utbildningen på ett introduktionsprogram eller ett nationellt gymnasieprogram även efter eleven fyllt 18 år. Det finns heller inget som hindrar kommuner att ändå erbjuda utbildning på exempelvis ett nationellt gymnasieprogram till de ungdomar som fyllt 18 år och blivit behöriga till ett nationellt gymnasieprogram. Det var dock ingen huvudman i granskningen som uppgav att de erbjöd det. Om en elev har uppehållstillstånd och uppnår för hög ålder för att påbörja sin gymnasieutbildning har denne dock möjlighet att fortsätta sina studier inom kommunala vuxenutbildning eller allmän kurs vid folkhögskola och kan på så sätt få en gymnasieexamen eller motsvarande.³⁰ Det finns därmed möjligheter för eleverna att studera vidare.

Granskningen visar vidare att hur länge elever går på språkintröduktion också verkar påverkas av vilken skola de går på. Trots att en av grundtankarna med språkintröduktion är att eleven så snart som

²⁰ Prop. 2009/10:165 s. 447

²¹ 17 kap. 6 § skollagen (2010:800)

²² Se exempelvis Axelsson m.fl. (2002)

²³ 15 kap. 5 § skollagen (2010:800)

²⁴ 29 kap. 3 § skollagen (2010:800) Elever utan stöd av myndighetsbeslut eller författning kallas ibland för papperslösa, se Skolverket (2016a)

²⁵ Prop. 2000/01:115 s. 19

²⁶ Skolverket (2016b) Skolverkets tolkning innebär att en elev inte har rätt att gå över till och påbörja utbildning på ett nationellt gymnasieprogram från och med fyllda 18 år, även om eleven har påbörjat ett introduktionsprogram innan dess. Se även SOU 2016:77 s. 270.

²⁷ 20 kap. 11, 19-20 §§, 24 kap. 11 § skollagen (2010:800); 9 § Förordning (2015:218) om statsbidrag till folkbildningen

²⁸ 29 kap. 3 § skollagen (2010:800) De har heller inte rätt till utbildning i kommunal vuxenutbildning, särskild utbildning för vuxna eller utbildning i svenska för invandrare. Folkbildningsrådet (2016) Statsbidrag till folkhögskolor – kriterier och fördelningsprinciper 2016 anger att deltagare ska ha uppehållstillstånd för att studera allmän kurs motsvarande gymnasieskolan, för att utgöra underlag för statsbidrag. Se även Lagrådsremiss (2017) Kompletteringar av den tillfälliga lagen för uppehållstillstånd rörande studier på gymnasienivå s. 36.

²⁹ 29 kap. 3 § skollagen (2010:800); Skolverket (2016b) Skolverkets tolkning innebär att en elev inte har rätt att gå över till och påbörja utbildning på ett nationellt gymnasieprogram från och med fyllda 18 år, även om eleven har påbörjat ett introduktionsprogram innan dess. Se även SOU 2016:77 s. 270.

³⁰ 20 kap. 11, 19-20 §§ (2010:800); Folkbildningsrådet (2016)

möjligt ska komma vidare till annan utbildning, varierar det kraftigt mellan skolorna hur lång tid eleverna studerar på språkintröduktion. Medan det vid vissa skolor tar i genomsnitt ett och ett halvt år innan eleverna går vidare till annan utbildning, tar det tre till fyra år på andra skolor. I någon kommun har man satt upp mål som att eleverna på språkintröduktion ska ha uppnått behörighet att söka sig vidare till fortsatta studier eller yrkesliv inom två år efter inskrivningstillfället.

På en skola överväger man prövning av elevens kunskaper om de på grund av ålder snabbt behöver kunna söka till nationellt gymnasieprogram. Vid en annan skola bedömer skolpersonalen att 90 procent av eleverna som studerar vid språkintröduktion hinner bli för gamla för att påbörja ett annat gymnasieprogram. För elever som har uppehållstillstånd och ska fylla 20 år försöker några skolor motivera dem att fortsätta studera vidare inom vuxenutbildningen. De gör studiebesök vid vuxenutbildningen och bjuder in elever som tidigare läst språkintröduktion och nu läser på vuxenutbildningen att komma och berätta om sina erfarenheter.

På några av skolorna har man erbjudit eleverna sommarskola som en åtgärd för att eleverna på kortare tid ska nå målen för utbildningen.³¹ En lärare berättar att många elever uppnått godkända resultat för betyg i matematik efter tio dagars sommarskola.

På flera skolor framkommer att eleverna inte kan flytta upp i undervisningsgrupper i takt med sin progression pga. att det är fullt i de grupperna. Det riskerar att göra elevens studietid på språkintröduktion längre än nödvändigt.

I en kommun erbjuder skolan så kallad gymnasiepraktik för elever på språkintröduktion. Under tre månader, fyra av fem dagar per vecka, får de då gå på (skugga) det nationella program de är intresserade av. Den femte dagen studerar eleverna på språkintröduktion för att få koncentrerad språkundervisning. Syftet med gymnasiepraktiken är att eleverna snabbare ska kunna komma in på ett nationellt gymnasieprogram.

Svenska först

Språkintröduktion syftar till att ge nyanlända elever en utbildning med tyngdpunkt i det svenska språket.³² Naturligtvis är det viktigt för dessa elever att lära sig behärska det svenska språket i både tal och skrift för att stärka deras möjligheter att etablera sig i samhället. Men utbildningen syftar också till att eleven snarast möjligt ska kunna gå vidare i gymnasieskolan eller i annan utbildning.³³ Forskning om andraspråkselevs lärande visar att det är gynnsamt för andraspråkutvecklingen att ha ett starkt modersmål.³⁴ Det finns också starka belägg för att det är effektivt att arbeta med ett ämnesinnehåll, parallellt på sitt modersmål och på det nya språket.³⁵

Granskningen visar att det varierar mellan skolorna om eleverna studerar övriga ämnen mot betyg i grundskoleämnen redan från början eller om det är ämnesinslag i undervisningen i ämnet svenska som andraspråk. På de allra flesta skolor får eleverna börja med att studera ett fåtal grundskoleämnen, varav svenska som andraspråk är ett av ämnena. Elevernas ämnesspråkliga utveckling gynnas förvisso när läraren i svenska som andraspråk har inslag av andra ämnen i sin undervisning, men undervisningen tar då inte sin utgångspunkt i de ämnenas kursplaner. Om eleven istället stöttas i sin utveckling i svenska språket genom ett språkutvecklande arbetssätt inom ramen för samtliga aktuella ämnen, underlättas sannolikt elevens möjligheter att snabbare nå betyg i fler ämnen och därmed nå behörighet till nationella program i gymnasieskolan. Vanligt förekommande grundskoleämnena, förutom svenska som andraspråk, är matematik och engelska. Bild, idrott och hälsa samt inslag av samhällsorienterande ämnen (SO) förekommer också. Mer sällan erbjuds naturorienterande ämnen (NO). *Lärare:*

³¹ Sommarskola för elever på språkintröduktion innefattar oftast språkutvecklande insatser, såsom undervisning i ämnet svenska och praktik. Elevers deltagande i sommarskola är frivilligt, och en huvudman är inte skyldig att anordna sådan verksamhet. Se förordningen om stadsbidrag för undervisning under skollov (2014:47).

³² 17 kap. 3 § skollagen (2010:800)

³³ Prop. 2009/10:165 s. 447

³⁴ Vetenskapsrådet (2012)

³⁵ Se exempelvis Axelsson m.fl. (2002); Skolverket (2016)

När eleverna börjar fokuserar man på svenska i en introduktionsperiod. Sen plockar man på ämnen, först engelska och matematik. Sen plockar man på bild, musik och idrott. I ett senare skede plockar man in No- och So-ämnen. För de två sistnämnda behöver man kunna lite mer svenska.

Synen på hur mycket svenska eleverna ska behärska innan de kan börja studera andra ämnen och vilka ämnen som lämpar sig bäst att studera då eleverna har bristande kunskaper i svenska, skiljer sig åt mellan skolorna. Vid en skola ska eleverna nå kunskapskraven för årskurs sex i ämnet svenska som andraspråk innan de får studera fler ämnen. På en annan skola säger rektor att *matematik och biologi är språkligt bra ämnen och lätt att greppa för elever som har språkbakgrunder från andra länder.*

Praktiska och estetiska ämnen är relativt vanligt att eleven studerar tidigt i sin utbildning på språkin-troduktion. Flera av eleverna i granskningen vill dock studera fler ämnen, men säger att de inte får det för sina lärare. Ofta anges skälet att eleverna inte kan tillräckligt med svenska för att studera andra ämnen. Men det finns också lärare som uttrycker att *eleverna inte kan sitta och arbeta med svenska hela dagen*, och därför ser till att elever får studera ett estetiskt ämne, exempelvis bild.

Flera av eleverna i granskningen vill studera fler ämnen, men säger att de inte får det för sina lärare. Ofta anges skälet att eleverna inte kan tillräckligt med svenska för att studera andra ämnen. *Elev: Jag måste lära mig svenska först, sedan matte och sist engelska.* På vissa skolor hävdar skolpersonal att det är svårt för eleverna att göra praktik när de inte har språket (svenska) med sig, medan andra skolor erbjuder eleverna språkpraktik, just för att lära sig språket på fler sätt än i reguljär undervisning. En elev som vill bli förskollärare har språkpraktik på en förskola. *Elev: Jag går dit för att hjälpa barnen i till exempel matematik, barnen hjälper mig att förstå på svenska, det är ett bra sätt att lära sig.*

I någon enstaka kommun ser man det som problematiskt om för mycket fokus finns på ämnet svenska som andraspråk, i relation till övriga ämnen på språkin-troduktion. En förvaltningschef uppger att *det är ett feltänk*, och att *det gäller att ta tillvara all kompetens hos eleverna*. En rektor uppger att *det är viktigt att från början undervisa i andra ämnen än svenska som andraspråk.*

Ett fåtal skolor har samverkan mellan språkin-troduktion och andra nationella program, vilket ökar till-gången till både lärare och kurser på gymnasienivå för elever på språkin-troduktion men också under-lättar möten mellan eleverna på de olika programmen. Vid några andra skolor har eleverna på språkin-troduktion gemensamma lektioner i vissa ämnen, bland annat idrott och hälsa och geografi, tillsam-mans med elever på andra gymnasieprogram.

Synen på heltidsstudier varierar kraftigt

En av faktorerna som gör att utbildningen på språkin-troduktion tar lång tid är för få undervisningstim-mar. I stort sett samtliga skolor i granskningen uppger att eleverna läser heltid, men vad heltid innebär varierar mellan de besökta verksamheterna (13-25 timmar).³⁶ Många elever uttrycker att de vill ha fler lektioner och studera fler ämnen. Skolpersonal menar att eleverna inte skulle klara av att studera mer, eller gör bedömningen att antalet timmar uppfyller elevens behov av utbildning inom ramen för hel-tidsstudier. Medan det samtidigt framkommer att begränsningar i ämnen och undervisningstimmar ofta handlar om organisatoriska hinder, till exempel brist på behöriga lärare och/eller lokaler. På nå-gon skola har man 24 timmar undervisning per vecka och ytterligare timmar för de elever som går i högre grupper. Utöver det erbjuder skolan studieverkstad tre dagar per vecka fram till klockan fem.

³⁶ Prop. 2009/10:165 s. 805 anger att utbildningen på introduktionsprogram ska bedrivas i en omfattning som motsvarar heltidsstudier. Innebörden är att utbildningen ska utformas så att den kräver ungefär samma studieinsats som utbildning på ett nationellt gymnasieprogram. Det innebär i praktiken ca 23 timmar per vecka. Se även Skolverket (2015a)

Bristande tilltro till elevernas förmåga – ”De måste förstå hur svårt det är”

Under granskningens gång har Skolinspektionen sett många exempel på hur skolpersonal visar omtanke och omsorg om eleverna. Samtidigt kan konstateras att det på många skolor råder låga förväntningar och bristande tilltro till elevernas förmåga.

Parallellt med att skolpersonal uttrycker att eleverna på språkintröduktion generellt är mycket ambitiösa och motiverade, råder en diskurs bland skolpersonal om att eleverna har för högt uppsatta mål och att de överskattar sina kunskaper. Studie- och yrkesvägledare: *Det handlar om att väcka självkänslomedom. Där är jag viktig. Jag är lite tuff också, jag visar vilka begränsningar som finns för eleverna. Ger dem en realistisk bild.* På en skola berättar skolpersonal att man gjort studiebesök på de olika yrkesprogrammen för att eleverna ska inse hur mycket svenska som behövs för att gå på ett yrkesprogram.

Det finns lärare som menar att vissa elever nu får studera samma ämnen de studerat i sitt tidigare hemland. Dessutom, menar lärarna, sker detta på för låg nivå vilket innebär att eleverna stagnerar i sin kunskapsutveckling och motivation. *Lärare: Många elever blir frustrerade över att de får läsa på en för låg nivå.*

Liksom vissa lärare är det inte sällan eleverna på språkintröduktion som ger uttryck för att de är understimulerade och vill studera fler ämnen, ha fler lektioner och en undervisning på en högre nivå. *Elev: Jag hoppas att det blir fler lektioner och att jag får komma i en grupp med en högre nivå. I början lärde jag mig mycket men nu känner jag att jag inte lär mig så mycket för nivån i klassen är för låg.*

I flera fall har Skolinspektionen mött skolpersonal som menar att det är bättre för eleven att vänta med att studera gymnasiekurser, så att de inte får håltimmar när de väl börjar på ett nationellt gymnasieprogram. *Lärare: Det finns många som visar sig vara starka i matte, eller språk också, men om de läser dessa gymnasiekurser så blir det så att, ja men det blir luckor i schemat – vad skall man göra då med tiden? SI: Ägna sig åt de ämnen man har svårt i? Lärare: Ja men det vet man ju inte om de gör.*

Brister i studie- och yrkesvägledningen för elever på språkintröduktion

Faktaruta: Studie- och yrkesvägledning

Alla elever ska ha tillgång studie- och yrkesvägledning.³⁷ Enligt läroplanerna ska alla på skolan bidra till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund. Rektor bör se till att studie- och yrkesvägledning sker kontinuerligt och integrerat i utbildningen under studietiden, så att eleven ges förutsättningar att göra väl underbyggda studie- och yrkesval.³⁸ Skolledare, lärare och studie- och yrkesvägledare har ett gemensamt ansvar för studie- och yrkesvägledningen.³⁹

Studie- och yrkesvägledare rekommenderar ofta eleven att söka till yrkesprogram, komvux eller annat introduktionsprogram

Granskningen visar att allt ifrån förvaltnings- och rektorsnivå till lärare och studie- och yrkesvägledare försöker uppmuntra elever till att söka yrkesprogram eller annat introduktionsprogram istället för studieförberedande program. Skälen för det varierar. En del skolpersonal menar att de försöker vidga elevens perspektiv kring utbildnings- och yrkesval. Andra bedömer att eleverna inte kommer hinna bli behöriga (på grund av ålder) alternativt klara av att studera på ett studieförberedande program. För att elever snabbare ska komma vidare till ett nationellt gymnasieprogram, kan ett alternativ vara att söka till ett yrkesprogram som kräver åtta betyg i jämförelse med ett studieförberedande program som krä-

³⁷ 2 kap. 29 § skollagen (2010:800)

³⁸ Skolverket (2013a)

³⁹ Prop. 2009/10:165 s. 278

ver 12 betyg. Ytterligare skäl som uppges är att det saknas arbetskraft inom vissa yrken som yrkesprogrammen leder till och att man därför försöker få fler elever att söka till yrkesprogram. Skolpersonal uttrycker också att många elever vill bli läkare, ingenjör eller advokat, med en antydning om att det är högt ställda förväntningar eleverna har på sig själva.

I en kommun har huvudmannen dock, för att möta det höga antalet sökande till studieförberedande program, ökat antalet studerandeplatser vid dessa program. Rektorn i den kommunen uppger att eleverna på språkintröduktion är *mycket skolkompetenta* och att annat introduktionsprogram, exempelvis *individuellt alternativ inte skulle passa dem*.

Den enskilda vägledningen sker ofta för sent för eleverna på språkintröduktion

Granskningen visar att vägledning sällan är en integrerad del i utbildningen vid språkintröduktion. *SI: Tar lärarna upp frågor om arbetsliv och fortsatta studier på lektionerna? Elev: Nä det brukar de inte. På lektionerna är det jobb i böckerna som gäller.* Endast vid ett fåtal skolor får lärare återkoppling av studie- och yrkesvägledaren efter vägledning av elever.

Det finns dock undantag. På några skolor ingår det som en del vid arbetslagsmöten då lärare och studie- och yrkesvägledarna diskuterar hur lämpliga delar av ämnesplanernas centrala innehåll, eller undervisningsmaterial kan kopplas till elevernas framtida studie- och yrkesval. Vid en skola har man infört schemalagd studie- och yrkesvägledning i grupp som studie- och yrkesvägledaren håller i tillsammans med mentor eller läraren i svenska som andraspråk. Vid en annan skola arbetar studie- och yrkesvägledaren även gentemot elevernas vårdnadshavare, deras gode män och elevboenden för att ge kunskap om olika vägar för utbildning och yrken som finns för eleverna på språkintröduktion. Eleverna kan på några skolor skugga undervisningen vid nationella program och göra studiebesök vid olika arbetsplatser.

Enskild vägledning av studie- och yrkesvägledare sker ofta i ett relativt sent skede i utbildningen på språkintröduktion. Det kan innebära att eleven inte får vägledning inför eventuella strategiska val av grundskoleämnen eller, i vissa fall, gymnasiekurser. Inte heller får då eleven vägledning för långsiktiga studie- och yrkesval. Studie- och yrkesvägledare: *Mycket sker på gruppnivå. Några individuella mål talar vi inte om i detta tidiga läge.* Ofta sker vägledningen inför att eleven ska söka till ett annat gymnasieprogram eller är på väg att uppnå för hög ålder för att fortsätta inom ungdomsutbildning. En del studie- och yrkesvägledare ger uttryck för att vägledningen påbörjas för sent. Studie- och yrkesvägledare: *Jag tycker att vägledningen skulle behöva komma in tidigare och på elevernas eget språk.* Många av studie- och yrkesvägledarna Skolinspektionen mött i granskningen uttrycker också att de inte hinner med att träffa alla elever på språkintröduktion i den utsträckning som eleverna behöver vägledning.

Brister identifierade redan innan 2015

På flera av skolorna menar man att det ökade elevantalet 2015 är en av orsakerna bakom bristerna. Skolornas arbete med språkintröduktion präglas av att antalet nyanlända ungdomar ökat snabbt på kort tid. Därför har långt ifrån allt fallit på plats vad gäller organisation och innehåll. Dock tyder tidigare forskning, granskningar inom andra skolformer och regelbunden tillsyn, på att en del av bristerna identifierats redan innan 2015.⁴⁰

Liksom i tidigare granskning av elevhälsan samt i regelbunden tillsyn, har många skolor i den här granskningen svårt att möta elevernas behov av elevhälsans samlade kompetens. Nu som då brister det förebyggande, hälsofrämjande och åtgärdande arbetet.⁴¹

⁴⁰ Detta bekräftas även i Skolverkets rapport (2016)

⁴¹ Se exempelvis Skolinspektionen (2015); (2011); SOU 2000:19; Höög (2012)

Studiehandledning på modersmålet och modersmålsundervisning är ytterligare ett område där Skolinspektionen återigen kan konstatera att tillgången inte möter behoven.⁴² Det ökade elevantalet 2015 har bidragit till att behovet av studiehandledare ökat ytterligare. Det är dock ett område där många huvudmän även tidigare inte tillgodsätt elevernas rättigheter i tillräcklig utsträckning.

Eftersom språkinträdning liksom övriga introduktionsprogram inte har nationella programstrukturer och examensmål, ska huvudmännen ta fram en plan för utbildningen. En elev har rätt att fullfölja utbildningen enligt denna framtagna plan.⁴³ Liksom tidigare tillsyn visar denna granskning att det varierar stort mellan huvudmännen om de ens upprättat en plan för utbildning och om den är styrande för verksamheten.⁴⁴ Detta kan påverka både utbildningens kvalitet och likvärdighet men likväl att elevernas rätt till utbildning inte tillgodoses.

Studiehandledning på modersmålet och modersmålsundervisning – tillgången möter inte behoven på flertalet skolor

Faktaruta: Modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmålet

Elever ska erbjudas undervisning i modersmål om vårdnadshavare har annat språk än svenska som modersmål, om språket utgör dagligt umgängesspråk för eleven och eleven har goda kunskaper i språket.⁴⁵ En elev ska få studiehandledning på sitt modersmål, om eleven behöver det.⁴⁶ Forskning om andraspråkselevs lärande visar att det är gynnsamt för andraspråkutvecklingen att ha ett starkt modersmål.⁴⁷ Det finns också starka belägg för att det är effektivt att arbeta med ett ämnesinnehåll, parallellt på sitt modersmål och på det nya språket.⁴⁸ Både modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmålet kan bedrivas genom fjärrundervisning.⁴⁹

Granskningen visar att tillgången till studiehandledning på modersmålet och modersmålsundervisning varierar mellan de granskade skolorna och kan sällan erbjudas till alla elever som har rätt till det.

En del lärare uttrycker frustration över bristen på studiehandledare på modersmålen och att det bidrar till att elevernas progression tar längre tid än nödvändigt. Lärare: *Vissa sitter här helt i onödan. De har ämneskunskaper men skulle vara behjälpta av studiehandledning på modersmålet.*

Studiehandledningen utgår inte sällan från organisatoriska förutsättningar istället för från elevernas egentliga behov. I en del kommuner i granskningen menar förvaltningen att det är svårt att rekrytera studiehandledare då tillgången är för låg för att täcka de stora behoven. På några av skolorna finns det lärare som behärskar ytterligare språk, till exempel arabiska eller dari. Det förekommer då att de vid andra lärares lektioner hjälper elever med viss översättning, vilket inte kan anses vara studiehandledning.

Det finns också kommuner i granskningen där det inte verkar lika svårt att rekrytera modersmålslärare och studiehandledare på modersmålet. Rektorn vid en skola framhåller att just den goda tillgången till modersmålslärare och studiehandledare på modersmålet gör att det förbyggande elevhälsoarbetet når längre än det annars gjort. Detta eftersom eleverna på sitt modersmål lättare kan uttrycka sig kring trivsel, hälsa med mera, vilket är till gagn för skolans förebyggande och hälsofrämjande arbete. I

⁴² Skolinspektionen (2009); (2010); (2015a); (2014a); Skolverket (2016); Skolinspektionens tillsyn 2013 visade att brister i särskilt stöd var den vanligaste grunden för kritik, både för grundskolor och gymnasieskolor. Studiehandledning på modersmålet är en typ av särskilt stöd.

⁴³ Prop. 2009/10:165 s. 455

⁴⁴ Skolinspektionen (2015a) Den riktade tillsynen som genomfördes under 2014 visade att cirka hälften av huvudmännen saknade planer för utbildningen på introduktionsprogram.

⁴⁵ 15 kap. 19 § skollagen (2010:800)

⁴⁶ 9 kap. 9 § gymnasieförordningen (2010:2039)

⁴⁷ Vetenskapsrådet (2012)

⁴⁸ Se exempelvis Axelsson m.fl. (2002); Hyltenstam (2007)

⁴⁹ 4 a kap. gymnasieförordningen (2010:2039)

en kommun i granskningen har ett samarbete med övriga kommuner i länet kring både studiehandledning på modersmålet och modersmålsundervisning upprättas för att bättre kunna tillgodose elevernas behov.

Även om eleverna erbjuds modersmålsundervisning och/eller studiehandledning på modersmålet är det tveksamt om lärarna faktiskt förklarar för dem att det kan underlätta deras övriga språkinläring. Många av eleverna uttrycker vid frågan om de vill studera modersmålet, att de vill lära sig svenska, som att modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmålet skulle stå i motsats till att lära sig svenska. Det är oklart om eleverna blir informerade om att de kan studera för betyg i ämnet modersmål, vilket skulle vara ett av åtta eller tolv ämnen för att nå behörighet till nationellt gymnasieprogram.

Vid en del av skolorna använder man inlästa läromedel, som i vissa fall finns inlästa på elevens modersmål. Några enstaka skolor har andra läromedel på elevernas modersmål. På en skola har man beställt surfplattor för att därigenom få tillgång till olika översättningsappar och läromedel på andra språk.

Endast en av de 42 skolorna i granskningen planerar att använda sig av fjärrundervisning för att i större utsträckning kunna tillgodose elevernas behov av modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmålet.

Utbredd ohälsa och för lite elevhälsa

Faktaruta: Elevhälsa

Elevhälsan har ett särskilt ansvar för att undanröja hinder för varje enskild elevs lärande och utveckling samt stödja elevens utveckling mot utbildningens mål. Elevhälsan ska också arbeta med mer generellt inriktade uppgifter som rör elevernas arbetsmiljö, till exempel skolans värdegrund, arbetet mot kränkande behandling, undervisningen om tobak, alkohol och andra droger, jämställdhet samt sex- och samlevnadsundervisning.⁵⁰ Till skillnad från ett främjande perspektiv innebär ett förebyggande arbete att ha fokus mer på enskilda avgränsade problem.⁵¹ En väl fungerande elevhälsa förutsätter en hög grad av samverkan mellan elevhälsans personal och övriga personalgrupper i skolan. Även samverkan med övrig hälso- och sjukvård samt med socialtjänsten är viktiga inslag. God hälsa leder till ökat välbefinnande och därmed bättre förutsättningar för lärande.⁵²

Tillgång möter inte behov

En del av eleverna som studerar på språkintrouktion är ensamkommande ungdomar och en stor andel har erfarenheter som påverkar deras psykiska hälsa. Granskningen visar dock att många av skolorna inte kan tillgodose elevernas behov av elevhälsans samlade kompetens. *Elevhälsa: Eleverna är på många sätt en utsatt grupp som gör att det finns stora behov av att arbeta på gruppnivå med eleverna. Men det finns inte tid för oss att vara med.* Att elevernas behov av elevhälsans kompetenser inte tillgodoses riskerar att slå hårdare mot de mer utsatta eleverna.

Elevhälsan på många av skolorna uttrycker att de knappt ens hinner med det åtgärdande arbetet. Med anledning av det ökade elevantalet har många tjänster inom elevhälsan utökats från deltider till heltider, men det tycks ändå inte räcka. På vissa skolor råder en hög personalomsättning och/eller svårigheter att rekrytera personal till elevhälsan. Liksom för studiehandledare på modersmålet och modersmållärare råder det brist på en del kompetenser inom elevhälsan, då många kommuner behövt utöka sin elevhälsa samtidigt vid det ökade elevantalet. Förvaltningschef: *Bemanningen (i elevhälsan) behöver öka i språkintrouktion och det är egentligen bara att anställa, men det är svårt att hitta kompetent personal. Vi konkurrerar med alla andra kommuner som också skriker efter personal.*

⁵⁰ Prop. 2009/10:165 s. 276

⁵¹ Skolverket (2014a)

⁵² Gustafsson m.fl. (2010); Skolverket (2014a)

Mer hälsofrämjande insatser än åtgärdande och förebyggande

Granskningen visar att elevhälsan på många ställen framförallt används för hälsofrämjande insatser och då särskilt för hälsobesök och vaccinering, snarare än åtgärdande och förebyggande arbete. Vanligt är att psykolog och skolläkare endast avropas vid behov, vilket innebär att psykologen och läkaren inte deltar aktivt i det förebyggande arbetet. Det förekommer också att alla elevhälsans kompetenser, exempelvis specialpedagoger och kuratorer, inte finns tillgängliga i den dagliga verksamheten vilket påverkar andra delar av skolornas verksamhet. Detta innebär dessutom att samverkan mellan elevhälsans samtliga funktioner och mellan elevhälsan och övriga personalgrupper på skolan försvåras eller är obefintlig.

På vissa skolor finns det väl fungerande rutiner där lärare och elevhälsa stämmer av elevernas situation varje vecka. Vid en skola har man använt sig av den aggregerade kunskapen som hälsobesöken gett, för förebyggande insatser så som extra undervisning om sex och samlevnad, alkohol och tobak med mera. På en annan skola har elevhälsan upprättat en enkät som översatts på sex olika språk för att kunna identifiera de elever som har störst behov av ett hälsobesök. Bakgrunden till att enkäten togs fram var att man på grund av det ökade elevantalet var tvungen att prioritera vilka elever som först behövde erbjudas ett hälsobesök.

Vid en skola har elevhälsan förändrat sitt arbetssätt i och med det ökade elevantalet. Elevhälsa: *Nu mera kommer elevhälsan in tidigt kring en elev, mer strukturerat i arbetsgången. Vi tittar mer på grupp, mindre fokus på individ.* I en kommun har skola och socialtjänst ett samarbete som bland annat innebär att en socionom, anställd av socialtjänsten, arbetar på språkinträdning. Vid några andra skolor har skolpersonalen identifierat att sättet att arbeta behöver förändras, eftersom många elever mår så psykiskt dåligt.

Omfattande psykisk ohälsa

Många av eleverna har flytt från sina tidigare hemländer och har erfarenheter som påverkar deras psykiska välmående.⁵³ Elevhälsa: *Livet kommer ikapp eleverna förr eller senare. För många är det en lättnad att komma i säkerhet men sen kan det bli jobbigt.* Att få elevernas vardag att gå ihop uttrycks på flera skolor som en av de stora utmaningarna. Det kan handla bland annat om längtan, nedstämdhet, och sömnproblem. Skolpersonal trycker på vikten av att visa på möjligheter och att det finns en framtid. Vid en skola handleder psykologen skolpersonal och gode män om hur de kan förhålla sig till och samtala med eleverna när de mår psykiskt dåligt.

Skolpersonal på många av skolorna vittnar om att väntan på besked om utvisning eller uppehållstillstånd och den ovisshet det innebär påverkar elevernas psykiska hälsa och i sin tur deras skolgång. *Lärare: Det handlar om att hitta strategier för eleverna när de inte orkar, lite motivationshöjare. Man kan inte göra så mycket mer än att bara vara där för dem.*

Sömnsvårigheter har tagits upp som ett vanligt förekommande problem på i stort sett samtliga skolor i granskningen. Vissa skolor har infört undervisning om sömn för eleverna. Vid en skola arbetar elevhälsan tillsammans med elevboenden och socialtjänst för att förebygga elevers sömnsvårigheter. Vid en annan skola har matematikläraren lektion både på för- och eftermiddag så att elever kan gå på den lektion som passar dem bäst utifrån sömnsvårigheterna.

Elevhälsan på en del skolor uttrycker att de inte har kompetensen för att hantera trauman som en del av eleverna varit med om. Inte sällan behöver barn- och ungdomspsykiatri involveras. I flera kommuner uttrycker elevhälsan en önskan om förbättrad samverkan med boendena, socialtjänst och barn- och ungdomspsykiatri. Detta för att eleverna ska få hjälp av rätt instans så snabbt som möjligt och inte riskera att hamna mellan stolarna.

Samtidigt som det finns en medvetenhet på skolorna om den utbredda psykisk ohälsa som råder bland eleverna, uttrycker en del elever att de inte har någon de kan vända sig till för att prata eller vet vem

⁵³ Se även Barnombudsmannen (2017)

de kan vända sig till. En del elever vill heller inte prata om vad de varit med om, de vill glömma. *Elev: Ingen har frågat mig om jag upplevt något trauma eller svårigheter. Jag har inte haft något behov av att någon frågat mig om vad jag har varit med om, man vill glömma det man har varit med om.*

Bristande styrning och rättssäkerhet på språkintröduktion

Faktaruta: Plan för utbildning och individuell studieplan på introduktionsprogram

Språkintröduktion och övriga introduktionsprogram saknar nationella programstrukturer och examensmål. Därför ska huvudmannen ta fram en plan för utbildning som bör innehålla uppgifter om utbildnings syfte, längd och huvudsakliga innehåll.⁵⁴ En elev har rätt att fullfölja utbildningen enligt denna plan för utbildning. Huvudmannen har frihet att utforma utbildningen utifrån elevens behov och lokala behov. Utifrån planen för utbildningen ansvarar rektorn för att det upprättas en individuell studieplan för varje elev, i vilken elevens utbildning konkretiseras.⁵⁵ Den individuella studieplanen ska utformas efter elevens behov och intressen, samt följas upp, utvärderas och revideras vid behov, i samråd med eleven och i förekommande fall också med elevens vårdnadshavare.

Huvudmännen ska fastställa en plan för utbildningen som ska vara styrande för utbildningen

Språkintröduktion ersatte 2011 den tidigare utbildningen introduktionskurs för invandrare (förkortad IVIK). Kritiken mot IVIK var bland annat bristande likvärdighet mellan skolorna. Språkintröduktion är, som tidigare nämnts, vid tiden för granskningen det 4:e största gymnasieprogrammet. Trots det, visar granskningen att det finns brister i många av huvudmännens styrning och uppföljning av utbildningen. Styrningen av utbildningen ska huvudsakligen ske genom en av huvudmannen fastställd plan för utbildning. Det är enligt denna plan för utbildning som eleverna har rätt att fullfölja utbildningen. Med tanke på att elever på språkintröduktion sannolikt är en elevgrupp som har begränsade kunskaper om sina rättigheter och utbildningssystemet, parallellt med huvudmannens bristande styrning och uppföljning av utbildningen är det stor risk att eleverna inte får den utbildning de har rätt till.

Flera av huvudmännen har inte ens kännedom om att de ska ha en plan för utbildningen. I de fall en plan för utbildningen finns upprättad är den sällan styrande för verksamheten eller påverkar utbildningens kvalitet. *Rektor: Planen är mer ett formellt papper. Den ska finnas. Det finns inte några krav på hur den ska följas.* Det är heller inte ovanligt att skolpersonal inte känner till planen trots att den ska fungera som ett styrdokument.

Granskningen visar att några skolor bedriver en relativt väl fungerande utbildning på språkintröduktion, i kommuner där huvudmannen saknar en plan för utbildning och vice versa. Med andra ord verkar inte huvudmannens plan för utbildning styra utbildningen på språkintröduktion i särskilt hög grad, i en del kommuner. Vid flera skolor efterfrågar dock skolpersonalen en tydligare styrning av språkintröduktion från huvudmannens sida.

Att styrningen sker ad hoc innebär en risk för en icke likvärdig utbildning vilket Skolinspektionen också kan konstatera i granskningen.⁵⁶ Även den enskilda elevens rättssäkerhet påverkas av planen för utbildning, då eleven enligt skollagen har rätt att fullfölja utbildning enligt plan för utbildningen. När det inte finns en plan för utbildningen går det inte att utläsa vad som gäller för eleverna vid den aktuella huvudmannens språkintröduktion och eleverna får då också större svårigheter att tillvarata sina rättigheter.

⁵⁴ Prop. 2009/10:165 s. 455

⁵⁵ 17 kap. 7 § skollagen (2010:800); Prop. 2009/10:165 s.805

⁵⁶ Skolverkets lägesbedömning 2015 tar upp att en långsiktig styrning och ett förtydligat ansvarstagande är ett utvecklingsområde för att möta de utmaningar som den svenska skolan står inför. Skolverket avser att ta fram ett stödmaterial för hur huvudmän kan arbeta med sin plan för utbildningen på introduktionsprogram.

Den individuella studieplanen är okänd för flertalet elever på språkintröduktion

Granskningen visar att det är relativt få elever som känner till sin individuella studieplan och dess betydelse. Några kan känna igen dokumentet och bekräfta att informationen helt eller delvis stämmer med vad de faktiskt studerar.

I flera fall är den individuella studieplanen inte reviderad, ämnena som eleven läser har inga slutdatum och dokumentet används heller inte som ett verktyg för att följa upp, utvärdera och vid behov revidera elevens utbildning. Studie- och yrkesvägledare: *De individuella studieplaner är inte baserade på elevernas individuella förutsättningar och behov, utan studieplanerna beskriver skolans planering för programmet som helhet.*

Granskningen visar att det saknas en medvetenhet bland skolpersonalen om vikten av en individuell studieplan på språkintröduktion, ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Studie- och yrkesvägledare: *Vi har lite olika dokumentationssystem som innehåller olika information om eleverna men det kanske inte finns samlat på ett ställe. Sedan måste vi tänka på våra analfabeter som inte skulle ha någon större nytta av sådana dokument (individuell studieplan). Eftersom språkintröduktion saknar nationellt fastställda programstrukturer och examensmål är det i den individuella studieplanen som elevens utbildning formellt preciseras.*

Vid några enstaka skolor är elevernas individuella studieplaner ett mer levande dokument som kontinuerligt revideras. Att precisera tidsramarna i den individuella studieplanen för ämnena eleven läser, menar en del skolpersonal är ett sätt att tydliggöra progression för eleven och att eleven får en bättre förståelse för vad som krävs för att gå vidare i utbildningen. Studie- och yrkesvägledare: *Jag kollar alltid upp den individuella studieplanen när jag träffar eleven. Det är själva grunden, det ska vara ett levande dokument. Mentorerna får inte ändra själv utan det är det jag som gör. Vi måste kolla på vilka konsekvenser ändringarna får för eleven framåt i utbildningssystemet, behörighet med mera.*

Avslutande diskussion

I den avslutande diskussionen adresseras ett antal områden utifrån granskningens resultat, som Skolinspektionen anser särskilt viktiga att problematisera.

Utbildningens kvalitet påverkar utbildningens längd

En av rubrikerna i regeringens proposition om den nya skollagen lyder *Språkintröduktion för en snabbare inkludering*. Ett av syftena med att införa utbildningsformen var att nyanlända elever snarast möjligt skulle komma vidare till gymnasium eller annan utbildning.⁵⁷

Hur lång tid en elev behöver studera på språkintröduktion ska självklart utgå ifrån den enskilda elevens behov och tidigare kunskaper, inte utifrån vilken skola de går på. Granskningen visar dock att utbildningens längd påverkas av på vilken skola eleven går. En konsekvens när utbildningen tar lång tid är att många elever uppnår en för hög ålder (18 eller 20 år) för att ha rätt att påbörja ett nationellt gymnasieprogram.⁵⁸ De kan däremot fortsätta att studera vid vuxenutbildningen eller allmän kurs vid folkhögskola om de har uppehållstillstånd.⁵⁹

Det finns enstaka skolor i granskningen där utbildningen vid språkintröduktion i stora delar är flexibelt utformad och anpassad efter elevernas förkunskaper och skiftande utbildningsbehov avseende studietakt, omfattning och innehåll. Skolinspektionen kan genom granskningen konstatera att det finns ett antal faktorer som kan påverka utbildningens kvalitet vilket i sin tur bidrar till att eleverna snabbare kan komma vidare i sin utbildning.

- Att utbildningen utformas efter den enskilda elevens behov
- Att en gedigen kartläggning av elevens bakgrund, skolerfarenhet, språk- och ämneskunskaper, genomförs och att informationen tillvaratas
- Att prövning för betyg, på elevens bästa skolspråk, görs i större utsträckning
- Att ämnesundervisning erbjuds i de ämnen eleven behöver, genom ett språkutvecklande arbetsätt
- Att det finns god tillgång till studiehandledning på modersmålet och modersmålsundervisning
- Att eleverna erbjuds heltidsstudier
- Att eleverna kan erbjudas ytterligare undervisning, exempelvis sommarskola
- Att eleverna har tillgång till en elevhälsa som arbetar förebyggande, hälsofrämjande och åtgärdande
- Att det finns en god samverkan mellan språkintröduktion, grundskola, nationella program samt kommunal vuxenutbildning och folkhögskolor

Liksom tidigare studier⁶⁰ visar granskningen att skolorna inte sällan ser eleverna som en grupp och erbjuder en homogent utformad utbildning trots elevernas heterogena kunskapsnivåer. Organisatoriska faktorer på gruppnivå tenderar att forma utbildningen, trots att reglerna som styr mottagandet av nyanlända elever i Sverige utgår från den individuella elevens behov. En utbildning som inte är individanpassad riskerar att begränsa elevernas progression vilket sin tur gör att utbildningen tar längre tid. För

⁵⁷ Prop. 2009/10:165 s. 446

⁵⁸ 29 kap. 3 §, 15 kap. 5 § skollagen (2010:800)

⁵⁹ 20 kap. 11, 19-20 §§, 24 kap. 11§ skollagen (2010:800); 9§ Förordning (2015:218) om statsbidrag till folkbildningen; Folkbildningsrådet (2016) Statsbidrag till folkhögskolor – kriterier och fördelningsprinciper 2016 anger att deltagare ska ha uppehållstillstånd för att studera allmän kurs, för att utgöra underlag för statsbidrag. Se även Lagrådsremiss (2017) Kompletteringar av den tillfälliga lagen för uppehållstillstånd rörande studier på gymnasienivå s. 36.

⁶⁰ Nilson Folke (2015)

att utforma utbildningen efter den enskilda elevens behov är det nödvändigt att kartlägga elevens bakgrund, skolerfarenhet, språk- och ämneskunskaper. Om kartläggningen görs bristfälligt alternativt om informationen från kartläggningen inte tas tillvara i utformning av utbildning och undervisning riskerar eleven att exempelvis placeras i en undervisningsgrupp med en progressionstakt som inte gynnar eleven eller att denne tvingas studera ämnen hen redan läst i sitt tidigare hemland. Därutöver skulle prövning för betyg på elevens bästa skolspråk kunna förekomma i högre utsträckning än det gör idag.

Forskning visar att det tar 4-8 år att utveckla andraspråket för ämnesspråket.⁶¹ Det svenska utbildningsväsendets mottagning av och förhållningssätt till nyanlända elever präglas av ett starkt fokus på lärande av svenska som andraspråk.⁶² Språkintröduktion syftar till att ge nyanlända elever en utbildning med tyngdpunkt i det svenska språket.⁶³ Elevens tidigare förvärvade kunskaper ska samtidigt nyttjas så att eleven så snabbt som möjligt kan komma vidare.⁶⁴ Regleringen *tyngdpunkt i det svenska språket*, är också något den statliga utredningen menar är alltför snäv.⁶⁵ När eleven inte får utbildning i samtliga de ämnen och kurser som är relevanta med hänsyn till förkunskaper och behov försvåras dennes möjligheter att så snabbt som möjligt gå vidare i utbildningssystemet eller yrkeslivet. Skolinspektionens granskning visar att flera skolor i granskningen tolkar regleringen som *svenska först, sen andra ämnen*, istället för att utforma ämnesundervisningen på ett språkutvecklande arbetssätt så att eleverna får förutsättningar att utveckla kunskaper i skolans alla ämnen, samtidigt som de lär sig det svenska språket. Dessutom visar studier att elever som har tillräckliga kunskaper i sitt modersmål och som får undervisning på sitt modersmål parallellt med undervisning i andraspråket lyckas bättre i andraspråket än de elever som får all undervisning på andraspråket.⁶⁶ Med andra ord är god tillgång till studiehandledning på modersmålet och modersmålsundervisning tillsammans med ett språkutvecklande arbetssätt något som kan underlätta och påskynda utvecklandet av kunskaper i både svenska språket och i olika ämnen.

I en enkätstudie Skolverket genomfört svarade nästan 90 procent av rektorerna att begränsad läs- och skrivkunnighet var den vanligaste orsaken till att utbildningen på språkintröduktion tog längre tid än planerat.⁶⁷ Huvudmännen behöver därmed ta ett större ansvar för att höja ämneslärares kompetens att undervisa genom språkutvecklande arbetssätt, se till att öka tillgången till studiehandledning på modersmålet samt modersmålsundervisning i kombination med att erbjuda eleverna heltidsstudier och sommarskola. Tidigare forskning visar att elever ofta hålls kvar i förberedelseklassen för länge medan läraren för den ordinarie klassen anser att eleven kommer med för lite kunskaper.⁶⁸ Sannolikt återfinns denna problematik även när elever ska vidare från språkintröduktion till annan utbildning. Genom ökad samverkan med nationella program, kan mottagandet av språkintröduktionselever på nationella program också utvecklas. Om det tar 4-8 år att utveckla andraspråket för ämnesspråket är det kanske inte rimligt att anta att eleverna hunnit utveckla andraspråket till en nivå som det kan råda förväntningar om på nationella program. Huvudmän och skolor behöver höja kvaliteten på språkintröduktion för att fler nyanlända elever på kortare tid ska kunna studera vidare på ett nationellt gymnasieprogram.

De elever som har kort eller ingen tidigare skolgång behöver komma så långt som möjligt under tiden de studerar på språkintröduktion. För dessa elever är det av stor vikt att skolan vägleder eleverna till andra utbildningsvägar, exempelvis vid folkhögskola eller vuxenutbildning. Likaså är det av vikt att det finns en samverkan mellan språkintröduktion, vuxenutbildning och folkhögskola så att överlämningen

⁶¹ Se bl.a. Cummins (1981); Collier (1987); Hakuta m.fl. (2000)

⁶² Bunar (2010)

⁶³ 3 § 17 kap skollagen (2010:800)

⁶⁴ Prop. 2009/10:165 s. 447

⁶⁵ SOU 2016:77 s. 754

⁶⁶ Se exempelvis Cummins (1996), (2000); Schectter & Cummins (2003); Thomas & Collier (1997), (2002); Axelsson m.fl. (2002)

⁶⁷ Skolverket (2016)

⁶⁸ Rodell Olgac (1995)

möjliggör anpassning av den fortsatta utbildningen. Utgångspunkten för vuxenutbildningen ska vara den enskildes behov och förutsättningar. Den som fått minst utbildning ska prioriteras.⁶⁹ Gymnasieexamen ökar möjligheterna att ta sig in på arbetsmarknaden och minskar risken för utanförskap.⁷⁰

Höga förväntningar ger högre skolresultat

I forskning och i Skolinspektionens tidigare granskningar betonas vikten av att lärare och skola har höga förväntningar på eleverna och utmanar dem i sitt lärande.⁷¹ Likaså finns stabila samband mellan lärares uppfattningar om etnicitet, kön och social klass, och elevers prestationer.⁷² Sådana uppfattningar riskerar att skapa en negativ självbild hos eleverna om sin kapacitet och förmåga.

Granskningen visar att vissa elever upplever att de får studera ämnen på för låg nivå och/eller sådant de redan studerat i sitt tidigare hemland. Andra studier visar liknande resultat, där elever uttrycker det som en upplevelse av att börja om, när de började studera på språkintrödningskurs.⁷³ En förklaring till de låga förväntningarna kan vara att skolpersonal tenderar att fokusera på vad eleven saknar i kunskaper, snarare än på de kunskaper eleverna redan besitter. Tidigare forskning visar att bristande kartläggning av tidigare kunskaper och otillräcklig studiehandledning på modersmålet och modersmålsundervisning bidrar än mer till detta fokus om vad eleverna saknar.⁷⁴

Granskningen visar vidare att studie- och yrkesvägledningen många gånger karaktäriseras av att leda eleverna till att sänka sin ambitionsnivå, för att enligt studie- och yrkesvägledare, göra strategiska val. Ett sådant strategiskt val kan exempelvis vara att vid risk för att uppnå för hög ålder, välja ett yrkesprogram som kräver åtta betyg istället för ett studieförberedande program som kräver tolv betyg. Den strategiska vägledning kan förvisso ses som rationell avseende elevens ålder och långa tid på språkintrödningskurs, men kan också ses som ett tecken på låga förväntningar på elevens förmåga.

Tidigare forskning visar att studie- och yrkesvägledare ser det som problematiskt att nyanlända elever har strävan mot högstatusyrken och att de uppmuntrar utbildningsval som leder till mindre kvalificerade jobb än elevens egen ambition.⁷⁵ De låga förväntningarna kan grunda sig i föreställningar om eleverna som grupp istället för utifrån en gedigen kartläggning av den enskilda elevens kunskaper och förmågor. Exempel på detta är när en elev vägleds att studera byggprogrammet istället för naturvetenskapligt program, trots att naturvetenskapligt program snabbare skulle kunna leda till elevens långsiktiga mål att utbilda sig till byggnadsingenjör.

I sammanhanget kan nämnas att läroplanen för gymnasieskolan anger att skolans personal ska motverka sådana begränsningar i valet som grundar sig på föreställningar om kön och social eller kulturell bakgrund.⁷⁶ En del studie- och yrkesvägledare i granskningen menar att eleverna har en för snäv bild av möjliga utbildnings- och yrkesval som studie- och yrkesvägledaren har i uppdrag att vidga. Granskningen visar dock att vidgningen framförallt karaktäriseras av att vägleda eleverna från yrken som kräver högskoleutbildning till yrkesutbildningar inom samma område. Exempelvis från läkare till undersköterska. Sannolikt borde en elev som känner till yrket läkare, även känna till andra yrkeskategorier inom vården. Det kan knappast anses vara en vidgning av elevens kunskaper om olika utbildnings- och yrkesval för att motverka val utifrån kön, social eller kulturell bakgrund. När skolpersonal menar att eleverna har för snäv bild av möjliga utbildnings- och yrkesval och för dåliga kunskaper om utbildningssystemet, lägger de ansvaret och bristen hos eleverna. Skolinspektionen menar att elevers snäva bild av möjliga utbildnings- och yrkesval en produkt av en bristfällig studie- och yrkesvägledning. Skolorna

⁶⁹ 20 kap. 2 § skollagen

⁷⁰ Gustafsson m.fl.(2010)

⁷¹ Se t.ex. Rosenthal & Jacobsen (1968); Håkansson & Sundberg (2009); Mariani (1997); Gibbons (2002); (2009); Thomas & Collier (1997; 2002); Axelsson (2015); Skolinspektionen (2010)

⁷² Se ex. Turner m.fl.(2009)

⁷³ Nilsson Folke (2015)

⁷⁴ Devine (2013); Keddie (2012); Matthews (2008); Pinson & Arnot (2010); Rutter, 2006); Nilson Folke (2017)

⁷⁵ Sawyer (2006); Knocke & Hertzberg (1999); Sundelin (2015); Lidström (2010); Resh & Erhard (2002); Rosenbaum m.fl. (1996)

⁷⁶ Förordning (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan

behöver ha höga förväntningar på elevernas förmåga, i undervisning liksom i vägledning inför fortsatt studie- och arbetsliv. Det tillsammans med en utbildning av hög kvalitet gör att fler nyanlända elever på språkintröduktion kan nå sina mål med utbildningen.

Normaltillståndet för språkintröduktion behöver vara ständig anpassning och flexibilitet

Att förutspå och planera för när och hur många elever som behöver påbörja sin utbildning på språkintröduktion är svårare än på andra utbildningar. Det ligger också i sakens natur. I kombination med heterogeniteten bland eleverna behöver därför det normala tillståndet för utbildning på språkintröduktion vara ständig anpassning, flexibilitet och att tänka nytt. Förändringarna i vårt samhälle ger nya förutsättningar att utforma och bedriva utbildning. Det ställer krav på vilja, beredskap och kompetens för att kunna ompröva och utveckla verksamheten i förhållande till förändringarna och de enskilda elevernas behov.

Under granskningens gång har såväl skolpersonal som politiker och förvaltning menat att brister i utbildningen på språkintröduktion berott på ökningen av antalet nyanlända ungdomar under 2015. Skolinspektionen kan konstatera att det varit en stor utmaning för skolor och huvudmän att hantera det ökade elevantalet. Till de största utmaningarna hör rekrytering av personal, finna undervisningslokaler, bedömning av utbildningsbakgrund, samt att anpassa undervisningen till den heterogena elevgruppen. Samtidigt visar forskning, tidigare granskningar och regelbunden tillsyn att en del av bristerna som Skolinspektionen identifierat i den här granskningen inte är en ny företeelse.⁷⁷ Bristerna har uppmärksamats tidigare, innan det ökade elevantalet under 2015. Till skillnad från tidigare, drabbar bristerna idag betydligt fler elever i en redan utsatt elevgrupp. Under granskningens gång har Skolinspektionen också sett exempel på där skolor försöker anpassa sig efter rådande situation, men tyvärr också många fall av när eleverna får anpassa sig efter skolans ofta organisatoriska begränsningar.

Att det redan tidigare rått svårigheter att rekrytera vissa yrkesgrupper inom skolan har naturligtvis inte gjort det enklare med en ökad efterfrågan på utbildad skolpersonal runt om i landet. Samtidigt visar granskningen att långt ifrån alla skolorna har programöverskridande undervisning eller samarbeten mellan språkintröduktion och andra grundskolor, gymnasieprogram och vuxenutbildning. Detta bekräftas även i tidigare studier.⁷⁸ Ett utvecklat samarbete mellan program och skolor kan göra det möjligt att organisera skolpersonal på mer ändamålsenliga sätt. Det kan också bidra till att kunskapen och beredskapen för att möta före detta språkintröduktionselever på andra gymnasieprogram och vuxenutbildningen utvecklas. En av yrkesgrupperna som man i granskningen uttrycker är svåra att rekrytera är studiehandledare på modersmålet. Det är inte heller en utmaning som uppstått i och med det ökade elevantalet 2015 utan en rättighet elever har som huvudmän och skolor inte lyckats tillgodose under en längre tid tillbaka. Samtidigt är det endast en av 42 skolor i granskningen som planerar att använda sig av fjärrundervisning för att tillgodose elevernas behov av studiehandledning på modersmålet.

Som redan nämnts visar tidigare granskningar och forskning att elevhälsan under en längre tid inte kunnat tillgodose elevers behov och heller inte arbetar hälsofrämjande och förebyggande i tillräcklig utsträckning.⁷⁹ Den här granskningen visar att många elever på språkintröduktion lider av psykisk ohälsa. Huvudmän och skolor behöver därför organisera elevhälsans arbete på ett mer ändamålsenligt

⁷⁷ Se bland annat Skolinspektionen (2013), (2009); Nilsson Folke (2015), Skolverket (2014) Nilsson (2014); Skolverket (2016)

⁷⁸ Se exempelvis Nilsson Folke (2015); Nilsson (2014)

⁷⁹ Redan i elevvårdsutredningens slutbetänkande SOU 2000:19, påpekades att ökningen av psykosociala och psykosomatiska svårigheter hos eleverna ställer krav på en samlad kompetens inom den kommande elevhälsan, där personalen tänktes komplettera varandra och bidra med sina respektive professionella perspektiv i elevhälsoarbetet, för elevernas bästa; Höög (2012); Skolinspektionen (2011); (2015)

sätt och öka kunskaperna om skyddsfaktorer som kan medverka till att eleverna utvecklar eller bibehåller psykisk hälsa samt riskfaktorer som kan påverka elevernas hälsa och lärande i negativ riktning. I det utvecklingsarbetet kan skolpsykologen ha en betydligt mer aktiv roll.⁸⁰

Vid införandet av de fem introduktionsprogrammen som skulle ersätta tidigare individuellt program, var en tanke att elevantalet på introduktionsprogrammen skulle minska, bland annat genom att det inte längre var tillåtet att söka till ett introduktionsprogram om eleven var behörig för ett nationellt gymnasieprogram. På tidigare individuellt program (IV) var ca 45 procent av eleverna behöriga till ett nationellt gymnasieprogram.⁸¹ De fem nya introduktionsprogrammen skulle därmed stå för en mindre del av gymnasieutbildningen i kommunerna. Så blev dock inte riktigt fallet. Språkintröduktion är idag (2017) det fjärde största gymnasieprogrammet, detta på grund av den stora ökningen av elever som skedde under 2015.

Det är därför oroväckande att så många huvudmän i granskningen har en bristande styrning och uppföljning av utbildningen vid språkintröduktion. Om huvudmännen inte tar ansvar för att erbjuda språkintröduktion av hög kvalitet, riskerar de långtgående konsekvenser i form av ökat utanförskap.⁸² Förvaltningschef: *Jag är nyfiken på hur vi kommer att summera detta året. Vi behöver tänka annorlunda kring sådant som rör undervisningen, alla har så olika skolbakgrunder. Vi kan inte tänka grupper, det krävs andra kompetenser i undervisningen. Vi kommer att se en annan skola om ett par år.*

Svenska skolor har tagit emot ett stort antal nyanlända elever i omgångar genom historien och kommer med all sannolikhet fortsätta att göra det i den globaliserade värld vi lever i. 1992 kom närmare 70 000 flyktingar från forna Jugoslavien till Sverige. Det var fram till 2015 det största antalet individer Sverige någonsin har tagit emot under ett år.⁸³ De som då kom som barn eller ungdomar har en högre genomsnittlig utbildningsnivå än inrikes födda och en sysselsättningsgrad på 78 procent vilket är i nivå med inrikes födda.⁸⁴ Eleverna, deras utbildningsbakgrund etc. ser annorlunda ut för dagens nyanlända elever. Men det kanske finns lärdomar att dra från tidigare erfarenheter av utbildning för nyanlända. Huvudmän och skolor behöver utveckla beredskapen för att kunna erbjuda en utbildning på språkintröduktion av hög kvalitet. Elevernas skolgång är här och nu.

⁸⁰ Skolverket och Socialstyrelsen (2014); Skolinspektionen (2015); Skolverket (2012)

⁸¹ SOU 2008:27 s. 256

⁸² Se exempelvis Lundqvist (2010); SOU 2005:56

⁸³ Migrationsverkets officiella statistik

⁸⁴ Ekberg (2016); Fagerlind de Lima (2015) Svenska Dagbladet 2015-07-06 intervju med Mats Hammarstedt, professor i nationalekonomi med inriktning på arbetsmarknad, vid Linnéuniversitetet.

Bakgrund, syfte och frågeställningar

Som nämns i avsnittet *Inledning*, återspeglas granskningen av den ökning av elever som skedde under 2015. Språkintröduktion är det största av de fem intröduktionsprogrammen i gymnasieskolan och som dessutom är det fjärde största programmet i gymnasieskolan. Läsåret 2016/17 studerade 35 900 elever vid språkintröduktion i jämförelse med läsåret 2015/16 med 18 700 elever.⁸⁵

Skolverkets statistik visar att cirka en fjärdedel av eleverna gått kvar på språkintröduktion två år efter studiestart och ungefär lika många har börjat på ett nationellt gymnasieprogram. Majoriteten av eleverna som gått över till ett nationellt gymnasieprogram, har börjat på ett studieförberedande program. Yrkesprogram är vanligare för elever som har studerat på språkintröduktion en längre tid. Tre år efter studiestart har omkring 30 procent av eleverna påbörjat studier på ett nationellt gymnasieprogram och drygt 15 procent på ett annat intröduktionsprogram. Av eleverna som började språkintröduktion hösten 2011 har cirka 20 procent (tre år senare) varken arbetat eller studerat.⁸⁶ Fem år efter studiestart har 9 procent av eleverna som började på språkintröduktion 2011 avslutat ett nationellt gymnasieprogram med gymnasieexamen eller studiebevis. Motsvarande andel för de elever som påbörjade sina studier vid ett nationellt gymnasieprogram samma år är 78 procent.⁸⁷

Elevsammansättningen på språkintröduktion är mycket heterogen, men en övriggande majoritet elever är pojkar. Bland eleverna som påbörjade språkintröduktion hösten 2016 var de allra flesta mellan 16 och 18 år, 95 procent.⁸⁸ Nästan alla elever på språkintröduktion går i skolenheter med kommunal huvudman.

Tidigare granskningar och studier

Skolinspektionen har i tre tidigare granskningar, från år 2014, 2013 och 2008–2009, berört olika aspekter av nyanlända elevers utbildning i gymnasieskolan och utbildningen på gymnasieskolans intröduktionsprogram.

Den riktade tillsynen som genomfördes 2014 avsåg om asylsökande barn och unga, samt barn och unga som vistas i landet utan tillstånd, får sin rätt till utbildning tillgodosedd. Resultatet visade bland annat att cirka hälften av huvudmännen saknar planer för utbildningen på gymnasieskolans intröduktionsprogram, där många nyanlända elever studerar.⁸⁹

Skolinspektionen granskade år 2013 utbildningen på två av gymnasieskolans intröduktionsprogram: yrkesintröduktion och individuellt alternativ. Ett huvudresultat i granskningen var att utbildningen och undervisningen ofta inte utgår från elevernas skilda förutsättningar och behov, trots gynnsamma förutsättningar såsom små undervisningsgrupper med flera lärare i varje grupp. Elevernas individuella studieplaner är i de flesta fall ofullständiga, inkorrekt eller okända för eleverna. I undervisningen är innehåll, läromedel och arbetssätt ofta förutbestämt av läraren och samma för hela gruppen, och enskilt arbete i läroböcker och arbetshäften dominerar.⁹⁰

Ett annat huvudresultat i granskningen var att de flesta lärare har goda relationer till eleverna, men att många lärare inte utnyttjar dessa goda relationer till att motivera och stärka eleverna att våga ta sig an nya utmaningar. Skolinspektionen menar att det här finns potential att utmana och ha höga förväntningar på elevernas lärande, och att det inte står i motsättning till elevernas behov av trygghet.⁹¹

⁸⁵ Skolverkets officiella statistik

⁸⁶ Skolverket (2016)

⁸⁷ Skolverket (2016)

⁸⁸ Skolverket (2017)

⁸⁹ Skolinspektionen (2015a)

⁹⁰ Skolinspektionen (2013)

⁹¹ Skolinspektionen (2013)

Ett tredje huvudresultat var att elevhälsan och studie- och yrkesvägledningen spelar en marginell roll för att stödja eleverna i deras utbildning. Orsaken till detta är i första hand en organisation, där elevhälsan och studie- och yrkesvägledningen främst har en konsultativ roll gentemot lärarna och mer sällan har direktkontakt med eleverna.⁹²

En kvalitetsgranskning om nyanlända elevers skolsituation genomfördes år 2008–2009. Huvudresultaten i granskningen visar bland annat att utbildningen och undervisningen ofta inte planeras och genomförs med utgångspunkt i de enskilda elevernas behov och förutsättningar, utan att kollektiva lösningar dominerar. I gymnasieskolan erbjuds nyanlända på IVIK⁹³ ofta samma antal timmars undervisning, och ämnena svenska, svenska som andraspråk och matematik är vanligast. Undervisning i andra grundskole- och gymnasieämnen såsom modersmål, engelska, samhälls- och naturorienterande ämnen är däremot ovanligt. Vidare saknar gymnasieskolorna ofta rutiner för nyanlända elevernas övergång till nationellt gymnasieprogram, och några gemensamma diskussioner mellan lärare inom individuella programmet och nationellt gymnasieprogram förs inte kring eleverna.⁹⁴

I en studie följdes eleverna under en längre period genom kritiska övergångar så som från förberedelseklass till ordinarie grundskoleklass och från årskurs 9 till gymnasieskolan.⁹⁵ Huvudresultaten när det gäller språkinträdning visar bland annat att eleverna på programmet har en mer heterogen bakgrund än vad som var fallet i förberedelseklasserna i grundskolan. Det är därför en stor utmaning för lärarna att skapa en tillräckligt utmanande undervisning, som möter elever på vitt skilda språkliga och kunskapsmässiga nivåer. Vidare framstår steget till ordinarie klasser i gymnasieskolan som långt, både fysiskt, ämnesmässigt och organisatoriskt. Många elever som studerat i ordinarie klasser innan gymnasieskolan upplever också att de "börjar om" när de går på språkinträdning, att det är "samma som förberedelseklass".⁹⁶

I en avhandling studeras den sociala situationen, med fokus på möjligheter och hinder för social inkludering, för nyanlända elever i fyra högstadieskolor och tio gymnasieskolor. Avhandlingen visar att det finns många hinder på vägen till social inkludering mellan nyanlända och övriga elever på skolorna. Viktiga sådana hinder, som samtidigt är möjligheter, har att göra med de nyanländas kunskaper i svenska språket och mottagningssystemet för nyanlända elever. En viktig framgångsfaktor för att nyanlända elever inte ska känna sig stigmatiserade och att de ska känna social gemenskap med övriga elever på skolan är att de tillägnar sig goda kunskaper i svenska språket. En annan framgångsfaktor handlar om att nyanlända elever integreras så snart det är möjligt i klasserna med skolans övriga elever och får gå med dessa. Dock är det högst individuellt hur länge olika elever behöver gå i förberedande/introductory undervisning och att skolan behöver utgå från dessa individuella behov och önskemål så långt det går.⁹⁷

Utvärdering av utbildningen på språkinträdning har genomförts av Skolverket.⁹⁸ Huvudresultaten visade bland annat att rektorerna upplever bakgrundsinformation om eleverna på språkinträdning som bristfällig. På nästan varannan skola uppger rektorerna att de sällan/aldrig får ett tillräckligt underlag om elevernas bakgrund, behov och studieförutsättningar inför deras studiestart på språkinträdning.⁹⁹ I högre grad än för övriga introduktionsprogram upplever rektorerna det som en stor utmaning för språkinträdning att eleverna har så heterogen bakgrund. Andra utmaningar som rektorerna uppger är elevernas bristande läs- och skrivförmåga, och att eleverna har stora stödbehov.¹⁰⁰

⁹² Skolinspektionen (2013)

⁹³ IVIK var en förkortning i den tidigare gymnasieskolan för individuella programmets introduktionskurs för nyanlända elever. Det individuella programmet ersattes år 2011 av de fem nuvarande introduktionsprogrammen.

⁹⁴ Skolinspektionen (2009)

⁹⁵ Nilsson Folke (2015)

⁹⁶ Nilsson Folke (2015)

⁹⁷ Skowronski (2013)

⁹⁸ Skolverket (2014)

⁹⁹ Skolverket (2014)

¹⁰⁰ Skolverket (2014)

Skolverket menar i sina slutsatser i studien att två viktiga framgångsfaktorer för introduktionsprogrammen, och då inklusive språkin introduktion, är identifiering av individuella behov och kompensatoriska insatser. Vidare behöver eleverna hjälp i sin process att välja utbildningsväg, för att få bättre kunskap om sig själva och kännedom om alternativen för att kunna fatta rätt beslut. För dessa elever har studie- och yrkesvägledningen en viktig roll att fylla.¹⁰¹

På uppdrag av Regionförbundet Östsam genomfördes 2014 en kartläggning av utbildningen på språkin introduktion. Huvudresultaten visar bland annat att elevernas bakgrund är mycket heterogen, och spänner över elever som varit ett flertal år i Sverige och endast saknar betyg i svenska som andraspråk till elever som är helt nyanlända till Sverige. Vidare varierar innehåll och omfattningen i utbildningen en hel del – från att främst bestå av undervisning i svenska språket i begränsad omfattning till ett fullt schema där eleverna har tillgång till alla grundskolans ämnen från början. Hur detta bestäms förefaller dock främst handla om skolans organisering och kollektiva lösningar än om den enskilde elevens bakgrund och utbildningsplaner. Det framkommer även i intervjuerna att studie- och yrkesvägledningens och elevhälsans roll anses som mycket viktig för de nyanlända eleverna. De är i stort behov av socialt stöd och guidning kring framtida utbildningsvägar och det svenska utbildningssystemet.¹⁰²

Andra huvudresultat i utvärderingen är att språkin introduktion ofta är relativt isolerat från övriga gymnasieskolan. Den kontakt som finns består ofta av sporadiska gemensamma aktiviteter, och få kommuner utnyttjar möjligheterna till studier där elever på språkin introduktion läser gymnasieämnen tillsammans med elever på nationella program. Dessutom är det få kommuner som beskriver någon djupare pedagogisk kartläggning som involverar studiehandledare och ämneslärare, och som ligger till grund för planering av undervisningen och elevens studier. En övergripande slutsats som dras i studien är att utbildningen på språkin introduktion i regionen brister i likvärdighet, och att detta får konsekvenser för elevernas framtida utbildningsvägar. Sättet som språkin introduktion är organiserad på i vissa kommuner innebär att eleverna blir inlåsta i vissa utbildningsvägar – oavsett deras kapacitet, ambitioner och förutsättningar.¹⁰³

Syfte och frågeställningar

Syftet är att granska om elevernas utbildningsbehov på språkin introduktion tillgodoses, och om eleverna på detta program får stöd och vägledning under sin utbildning och inför fortsatta studier. För att uppfylla detta syfte ska följande frågeställningar besvaras:

1. Utformas utbildningen så att den är flexibel och anpassas efter elevernas skiftande förkunskaper och utbildningsbehov, med avseende på studietakt, omfattning och innehåll?
2. Får eleverna studie- och yrkesvägledning som en integrerad del av deras utbildning, så att de stöds och vägleds inför deras framtida utbildnings- och yrkesval?
3. Bedriver elevhälsan ett hälsofrämjande, förebyggande och åtgärdande elevhälsoarbete i nära samarbete med skolans övriga personal?

¹⁰¹ Skolverket (2014)

¹⁰² Nilsson (2014)

¹⁰³ Nilsson (2014)

Metod och genomförande

Urval av granskningsobjekt har valts slumpmässigt utifrån de aktuella frågeställningarna. 42 av de totalt 300 gymnasieskolenheter som, enligt det nationella skolenhetsregistret, erbjuder språkinstruktion huvudmän med en tillhörande gymnasieskolenheter ut i granskningen, har valts ut för granskningen. Besök i skolorna genomfördes under perioden april till oktober 2016.

Empirin i granskningen består av intervjuer och dokumentstudier. Vid varje verksamhetsbesök har Skolinspektionen genomfört intervjuer med två slumpvis utvalda elever per skola. Intervjuerna har genomförts på antingen svenska, elevens modersmål eller elevens skolspråk med de två elever som valts ut på språkinstruktion. Intervjuer har genomförts med de lärare som undervisar de utvalda eleverna samt elevens studiehandledare. Intervjuer har också genomförts med företrädare för elevhälsan, studie- och yrkesvägledaren samt rektor. På huvudmannanivå har tjänstemän på utbildningsförvaltningen, som har ansvar för ledningen av utbildningen på språkinstruktion intervjuats samt politiska företrädare med ansvar för styrning av utbildningen. När det gäller fristående gymnasieskolor intervjuas den eller de representant/-er för huvudman, som kan svara på frågor rörande utbildningens styrning och ledning på språkinstruktion.

För intervjuerna har särskilda intervjuguider tagits fram utifrån vilka utredarna har genomfört strukturerade intervjuer. Intervjuguiderna bygger på projektets frågeställningar.

I samband med verksamhetsbesöket har dokumentation i form av utredningar och åtgärdsprogram för de elever som ingick i granskningen begärts in. Analyser av dokumentationen är en del i bedömningen av skolornas arbete med att utreda orsakerna till elevens frånvaro samt de åtgärder som skolorna sedan vidtagit.

All empiri i projektet – både från dokument och intervjuer – har utgjort underlag för analys och presentation på en aggregerad nivå i den övergripande rapporten samt använts i de anmälningsärenden som blivit en följd av granskningen.

Referenser

- Axelsson, M., Lennartson-Hokkanen, I., & Sellgren, M. (2002) *Den röda tråden*. Utvärdering av Stockholms stads storstadssatsning – målområde språkutveckling och skolresultat.
- Axelsson, M. (2015) *Nyanländas möte med skolans ämnen i ett språkdidaktiskt perspektiv.*, i: Bunar, N. (red.) *Nyanlända och lärande – mottagande och inkludering*, Stockholm: Natur & Kultur.
- Barnombudsmannen (2017) *Nyanlända barns hälsa*. Delrapport i Barnombudsmannens årstema 2017 – Barn på flykt.
- Bunar, N. (2010) *Nyanlända och lärande: En forskningsöversikt över nyanlända elever i den svenska skolan*. Stockholm: Vetenskapsrådets rapportserie 6:2010.
- Collier, V.P. (1987) *Age and Rate of Acquisition of Second Language for Academic Purposes*. TESOL Quarterly, 21 (4), 617-641.
- Cummins, J. (1981) *Age on arrival and immigrant second language learning in Canada: A reassessment*. Applied Linguistics, 1, 132-149.
- Cummins, J. (2000) *Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire*. Clevedon: Multilingual Matters LTD.
- Cummins (1996) *Negotiating Identities: Education for Empowerment in a Diverse Society*. Ontario: California Association for Bilingual Education.
- Devine, D. (2013) "Value"ing children differently? Migrant children in education. *Children & Society*, 27(4), 282–294.
- Ekberg, J. (2016) *Det finns framgångsrika flyktingar på arbetsmarknaden*. Ekonomisk debatt nr. 5:2016 årgång 44, 6-11.
- Fagerlind, de Lima, A. *Så integrerades Balkanflyktingarna*. Intervju med bl.a. Mats Hammarstedt, professor i nationalekonomi med inriktning på arbetsmarknad, vid Linnéuniversitetet. Svenska dagbladet 2015-07-06 <https://www.svd.se/sa-integrerades-balkanflyktingarna> (hämtad 2017-02-06)
- Folkbildningsrådet (2016) *Statsbidrag till folkhögskolor – kriterier och fördelningsprinciper 2016*.
- Gibbons, P. (2009) *English learners' academic literacy and thinking. Learning in the challenge zone*. Portsmouth: Heinemann.
- Gibbons, P. (2002) *Scaffolding language, scaffolding learning: Teaching second language learners in the mainstream classroom*. Portsmouth: Heinemann
- Gustafsson, L-E., Allodi Westling M., Alin Åkerman B., Eriksson C., Eriksson L., Fischbein S., et al. (2010) *School, learning and mental health: a systematic review*. Health Committee. Royal Swedish Academy of Sciences. Stockholm.
- Hakuta, K., Butler, Y.G. & Witt, D. (2000) *How long does it take English learners to attain proficiency?* The University of California Linguistic Minority Research Institute. Policy report 2000-1. Stanford University.

Hyltenstam, K. (2007) *Modersmål och svenska som andraspråk. I: Skolverket Att läsa och skriva – forskning och beprövad erfarenhet. s. 45-72*

Håkansson, J. & Sundberg, D. (2009) *Skolans inre arbete och skolans resultat. I: Skolverket (2009) Vad påverkar resultatens i svensk grundskola?: Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer. Stockholm: Skolverket.*

Höög, J. i Skolverket (2012) *Elevhälsan i skolan - teman med variationer.*

Keddie, A. (2012) Pursuing justice for refugee students: Addressing issues of cultural (mis)recognition. *International Journal of Inclusive Education. 16*, 1295–1310.

Knocke, W. & Hertzberg, F. (1999) *Mångfaldens barn söker sin plats: En studie av arbetsmarknadschanser för ungdomar med invandrarbakgrund. Stockholm. Svartvitt.*

Lagrådsremiss (2017) *Kompletteringar av den tillfälliga lagen för uppehållstillstånd rörande studier på gymnasienivå.*

Lidström, L. (2010) *Mödan att finna och nå sina karriärmål. I Lundahl, L. (red.) Att bana vägen mot framtiden: karriärval och vägledning i individuellt och politiskt perspektiv. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur*

Lundqvist, C. (2010) *Möjligheternas horisont. Etnicitet, utbildning och arbete i ungas berättelser om karriärer Linköping: LiU-Tryck.*

Mariani, L. (1997) *Teacher support and teacher challenge in promoting learner autonomy. I: Perspectives: A Journal of TESOL Italy, 2*

Matthews, J. (2008). Schooling and settlement: Refugee education in Australia. *International Studies in Sociology of Education, 18*(1), 31–45.

Migrationsverkets officiella statistik: tabellerna *Inkomna ansökningar om asyl, 2015* och *Inkomna ansökningar om asyl, 2016* <https://www.migrationsverket.se/Om-Migrationsverket/Statistik/Oversikter-och-statistik-fran-tidigare-ar.html> Hämtad: 2017-01-23

Nilsson, J. (2014) *I kläm mellan grundskolan och gymnasiet: Kartläggning av språkin introduktion i Östergötland och Tranås, Linköping: Regionförbundet Östsam.*

Nilsson Folke, J. (2015) *Från inkluderande exkludering till exkluderande inkludering? – elevröster om övergången från förberedelseklass till ordinarie klasser. I: Bunar, N. (red.) Nyanlända och lärande – mottagande och inkludering. Stockholm: Natur & Kultur.*

Nilsson Folke, J. (2017) *Lived transitions: experiences of learning and inclusion among newly arrived students. Stockholm University, Faculty of Social Sciences, Department of Child and Youth Studies.*

Pinson, H., & Arnot, M. (2010). *Local conceptualisations of the education of asylum seeking and refugee students: From hostile to holistic models. International Journal of Inclusive Education, 14*(3), 247–267.

Resh, N. & Erhard, R. (2002) *Pushing up or cooling out? Israeli counselors' guidance on track placement. Interchange: A quarterly review of education 33*(4):325-49.

Rodell Olgac, C. (1995) *Förberedelseklassen – en rehabiliterande interkulturell pedagogik. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB*

Rosenbaum, J.E., Miller, S.R., Krei, M.S. (1996) *Gatekeeping in an Era of More Open Gates: High School Counselors' View of their influence on students' College plans*. *American Journal of Education* (104): 257-279 August 1996.

Rosenthal, R & Jacobsen, L. (1968) *Pygmalion in the classroom: teacher expectation and pupils' intellectual development*. New York: Holt, Rinehart & Winston

Rutter, J. (2006). *Refugee children in the UK*. Maidenhead: Open University Press.

Sawyer, L. (2006) *Att koppla drömmar till verkligheten: SYO-konsulenters syn på etnicitet i övergången från grundskolan till gymnasiet*. I Sawyer, L & Kamali, M. (red.), *Utbildningens dilemma. Demokratiska ideal och andrafierande praxis*. SOU 2006:40. Stockholm: Fritzes.

Schetter, S. & Cummins, J. (2003) *Multilingual Education in Practice: Using Diversity as a Resource*. Houghton: Heinemann.

Skolinspektionen (2015) *Elevhälsa - Elevers behov och skolans insatser*. Övergripande kvalitetsgranskningsrapport 2015:05

Skolinspektionen (2011) *Flygande tillsyn av elevhälsan*. dnr 40–2010:5 753

Skolinspektionen (2010) *Språk- och kunskapsutveckling för barn och elever med annat modersmål än svenska*. Rapport 2010:16

Skolinspektionen (2015a) *Utbildning för asylsökande barn och barn som vistas i landet utan tillstånd: Riktad tillsyn i 30 kommuner*, Stockholm: Skolinspektionen.

Skolinspektionen (2014a) *Utbildningen för nyanlända elever*, Rapport 2014:03, Stockholm: Skolinspektionen.

Skolinspektionen (2009) *Utbildning för nyanlända elever — rätten till en god utbildning i en trygg miljö*, Övergripande kvalitetsgranskningsrapport 2009:3.

Skolinspektionen (2013) *Utbildningen på introduktionsprogrammen i gymnasieskolan: En kvalitetsgranskning av programmen yrkesintroduktion och individuellt alternativ*, Rapport 2013:6.

Skolverket (2012) *Allmänna råd med kommentarer om systematiskt kvalitetsarbete för skolväsendet*

Skolverket (2013a) *Arbete med studie- och yrkesvägledning*. Skolverkets allmänna råd med kommentarer. Stockholm: Fritzes

Skolverket (2017a) *Asylsökande har rätt att fortsätta på introduktionsprogram*. Skolverkets bedömning 2017-02-22 <https://www.skolverket.se/regelverk/mer-om-skolans-ansvar/asylsokande-har-ratt-att-fortsatta-pa-introduktionsprogram-1.258243> Hämtad 2017-03-15

Skolverket (2014a) *Elevhälsans uppdrag – främja, förebygga och stödja elevens utveckling mot målen*

Skolverket (2014) *Introduktionsprogram*. Rapport 413. Stockholm: Fritzes

Skolverket (2017) *PM - Elever i gymnasieskolan läsåret 2016/17*

Skolverket (2016b) *Rätt till utbildning, nyanlända och gymnasieskolan*. Skolverkets bedömning 2016-09-07 <https://www.skolverket.se/skolutveckling/larande/nyanlandas-larande/utbildning-nyanlandagymnasiet-1.250929> Hämtad 2017-03-14

Skolverket (2015) *Skolverkets lägesbedömning 2015*. Rapport nr 421. Stockholm

Skolverket (2016) *Språkintröduktion*. Rapport 436. Stockholm.

Skolverkets officiella statistik: *Tabell 5A: Elever på program, redovisade efter typ av huvudman och kön, läsåret 2014/15, 2015/16, 2016/17 samt 2011/12*. <http://skolverket.se/statistik-och-utvarde-ring/statistik-i-tabeller/gymnasieskola/skolor-och-elever> Hämtad: 2017-03-07.

Skolverket (2015a) *Undervisningstid och heltidsstudier i gymnasieskolan*. Rapport nr 422. Stockholm

Skolverket (2016a) *Utbildning för nyanlända elever*. Skolverkets allmänna råd med kommentarer. Stockholm.

Skowronski, E. (2013) *Skola med fördröjning: Nyanlända elevers sociala spelrum i "en skola för alla"*, Lund: Lunds universitet, Centrum för teologi och religionsvetenskap.

Socialstyrelsen och Skolverket (2014) *Vägledning för elevhälsan*, Stockholm: Socialstyrelsen och Skolverket.

Sundelin, Å. (2015) *Att skapa framtid En analys av interaktionen i studie - och yrkesvägledande samtal med unga i migration*. Stockholms universitet.

Thomas, W.P. & Collier, V.P. (2002) *A National Study of School Effectiveness for Language Minority Students' Long Term Academic Achievement: Final Report*.

Thomas, W.P. & Collier, V.P. (1997) *School Effectiveness for Language Minority Students*. Washington.

Turner, J.C., Christensen, A. & Meyer, D.K. (2009) *Teachers' beliefs about student learning and motivation*. I: Saha, L.J. & Dworkin, A. G. (red.), *International handbook of research on teachers and teaching*. P.I. New York: Springer.

Vetenskapsrådet (2012) *Flerspråkighet – en forskningsöversikt*.

Lagar

Skollagen (2010:800)

Förordningar

Förordning (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan.

Gymnasieförordningen. (2010:2039)

Skolförordningen (2011:185)

Förordningen om stadsbidrag för undervisning under skollov (2014:47)

Förordning (2015:218) om statsbidrag till folkbildningen

Propositioner

Prop. 2000/01:115. *Asylsökande barns skolgång m.m.*

Prop. 2009/10:165. *Den nya skollagen — för kunskap, valfrihet och trygghet.*

Statens offentliga utredningar (SOU)

Det blågula glashuset - strukturell diskriminering i Sverige. SOU 2005:56.

En gymnasieutbildning för alla – åtgärder för att alla unga ska påbörja och fullfölja en gymnasieutbildning. SOU 2016:77

Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola. SOU 2008:27

Från dubbla spår till elevhälsa – i en skola som främjar lust att lära, hälsa och utveckling. Slutbetänkande av Elevvårdsutredningen. SOU 2000:19

Utbildningens dilemma. Demokratiska ideal och andrafierande praxis. SOU 2006:40

Bilagor

Bilaga 1 Granskade huvudmän och skolor

Bilaga 2 Referenspersoner

Bilaga 1: Granskade huvudmän och skolor

Staffanstorp	Gymnasieutbildningen i Staffanstorp
Ystad kommun	Ystad gymnasium
Uddevalla kommun	Uddevalla gymnasieskola
Hallsbergs kommun	Alléskolan
Höganäs kommun	Kullagymnasiet
Skara kommun	Katedralskolan
Tingsryd kommun	Wasaskolan
Vansbro kommun	Vansbro utbildningscenter
Nybro kommun	Åkrahällskolan
Huddinge kommun	Huddingegymnasiet
Västerviks kommun	Västerviks gymnasium
Enköping kommun	Westerlundska gymnasiet
Eskilstuna kommun	Rekarnegymnasiet 1
Region Gotland	Wisbygymnasiet Norr
Uppsala kommun	Lundellska skolan
Högsby kommun	Högsby gymnasieskola
Örnsköldsviks kommun	Örnsköldsviks Gymnasium
Strömsunds kommun	Hjalmar Strömerskolan
Umeå kommun	Fridhemsgymnasiet
Söderhamns kommun	Staffangymnasiet
Dals-Eds kommun	Utsikten, Dals-Eds gymnasium
Göteborgs kommun	Bräckegymnasiet
Helsingborgs kommun	Nicolaiskolan
Kristianstads kommun	Österänggymnasiet
Olofströms kommun	Nordenbergsskolan 3
Sjöbo kommun	Malenagymnasiet 1
Sunne kommun	Sunne Gymnasieskola/Brody
Tranemo kommun	Tranemo gymnasieskola 2
Vimmerby kommun	Vimmerby gymnasium 1
Svenljunga kommun	Lärcentrum i Svenljunga kommun
Finspångs kommun	Nya Bergska väst
Kristinehamns kommun	Presterudsgymnasiet
Nyköpings kommun	Nyköpings gymnasium Gripen 2
Stockholms kommun	Kungsholmens Västra Gymnasium

Tierps kommun	Högbergsskolan
Arvidsjaur kommun	Sandbackaskolan
Bergs kommun	Fjällgymnasiet
Bodens kommun	Björknäsgymnasiet sektor 1
Hälsinglands Utbildningsförbund	Gymnasieutbildningen i Nordanstig RO9
Stadsmissionens Skolstiftelse	Grillska Gymnasiet i Stockholm
Trelleborgs kommun	Söderslättsgymnasiet Ro 4
Ängelholms kommun	Ängelholms gymnasieskola Ro 1

Bilaga 2: Referenspersoner

Nihad Bunar	Fil.dr., professor, Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet
Monica Lindvall	Projektledare vid Nationellt centrum för svenska som andraspråk, Institutionen för språkdidaktik, Stockholms universitet